Мьләте мьн-эзди,
Дине мьн-Шәрфәдин,
Зьмане мьн-эздики.

Нә йа фьротанейә
Վաճառքի ենթակա չէ

Ә’зизе Ә’мәр
Һ’әсәне Шех-Мә’муде

Ә’дәбйәт у зьмане эздики 4

Ә’зизе Ә’мәр, Һ’әсәне Шех-Мә’муде

Ә’дәбйәт у зьмане эздики

Дерсхана 4-а

Р’әwан

Нәшьрәта "Спика"

2013

Հաստատված է ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության կողմից

Ьж алие wəзарəта ЩӘ хwəндьне у ӧ’лмда ьатйə əрекьрьне

ՀՏԴ 373.167.1 : 809.15 : 891.5 (075.3)
ԳՄԴ 81.2 եզդիերեն + 83.3 եզդիերեն g72
Թ 206

Թ 206 Թամոյան Հասան
Եզդիերեն լեզու և գրականություն :
Հանրակրթական դպրոցի 4-րդ դասարանի դասագիրք/
Հասան Թամոյան, Ազիզ Թամոյան. - Եր.: «Սպիկա», 2013,
100 էջ :

Ə’зизе Ə’мəр, Ь’əсəне Шех-Мə’муде

Ə’дəбйəт у зьмане эздики

Дəрсхана 4-а

"Спика", 2013, 100 р’у

ՀՏԴ 373.167.1 : 809.15 : 891.5 (075.3)
ԳՄԴ 81.2 եզդիերեն + 83.3 եզդիերեն g72

ISBN 978 - 9939 - 9056 - 9 - 3

©«Սպիկա» հրատարակչություն, 2013 թ.

©**Нəшьрəта "Спика"**

Տպագրության եղանակը՝ օֆսեթ
Թուղթը՝ օֆսեթ 70 գ/մ
Տպաքանակը՝ 1000 օրինակ

ПАЙИЗ

Хwәде к’ийә

Хwәде йәкә,
Әwи бешьрик у беһәвалә.
Йа Хwәде, нә тö- ьж кәси,
У- нә кәс- ьж тәйә.

Хwәдейо,
Тә нә т’ьфалә,
Нә де, нә бав, нә- калә,
Бей тә- һ’әму тьшт бәталә.

Йа Хwәде,
Тö хöдане шәв у р’ожи,
Йа Хwәде, һәр тöйи һәйи,
Һәр тöйи лайиqи мәдьһ’ у сәнайи.

Хәвәре чәтьн:

1.**Бешьрик-** беһәвал, бек’омәкдар
2.**Т’ьфал-** зар’а ч’ук
3.**Бәтал**- вала, бош
4.**Мәдьһ’-** пәсьн, п’айи
5.**Сәна-** пәсьн, мәдьһ’

Пешданин:

1.Дöа’ “Хwәде к’ийә” әзбәр һинвьн у бежьн
2.Хәвәре чәтьн әзбәр һинвьн у шьровәкьн.

Ӏанс К’ристиан Андерсен
(1805-1875)

Былбыл

(бь кӧрткьрьна)

1

Т’эмамиа дьниаеда сэракэ дьӏа к’aw we нэӏата дитьне, нэ кӧ к’ошка п’адше Чинстанебу. Сэра бахчэки дьӏа к’aw у бэдэwва ӏ’эсаркьрибу. Бахчэда кӧлилке бэдэw шиндьбун, ле ьж wана е ӏэрэбаш зэнгьле wанэ зив ӏэбун, к’ижана ӏ’эта ьж байе лапи нэрм дькьрнэ шингин у бэре р’ewиа дьдьнэ xwэ.

Ьж бахчэ дэр мешэки бь даре бьльнд у бь голе к’урбу, к’ижан дьгьӏишттэ ӏ’эйло– кэвиа бэ’ра ӏешин. Бьлбыл а ӏьма wи мешэйида дьма. Эwи ьса xwэш дьстьра, wэки мэ’сигьре бэлэнгази бьн баре дэрдада тэwйайи, гӧьдариа wи дькьр, т’ор’а xwэ бирдькьр.

Ьж т’эмамиа qӧлбе дьниайе р’ewи дьӏатнэ п’айт’эхте wи п’адшайи. К’ошке у хасбахчэ эw зэндэгьрти дьӏьштьн, ле бьлбыл эw к’эсэ э’щевмайи дьӏьштьн у бина wан гэлэки тэнгдькьр. “Ле е лапи мэт’элмайине бьлбылэ”,- wана йэкдэнги дьгот:

-Бьлбыле чь?- п’адша э’щевмайи ма, чахе р’ewики эшнэби бэр wи сэре гьлиа вэкьр. Чьма эз дэрӏэqa wида ньзаньм?

Эwи хьзмэтк’аре сэрайейи сэрэкэ гази щэм xwэ кьр.

- Сафидьвэ- тэйрэдэкэ мэйэ ӏ’ьжмэк’армайине ӏэйэ- бь наве бьлбыл. Эз дьxwэзьм, wэки

тәйрәдә Һьма иро вьравә у сәва мьн бьхунә.

-ДәрҺәqа we тәйрәдеда мьн нәбьҺистийә, ле әзе бьгәр'ьм у бьвиньм.

- У awa хьзмәтк'аре сәра п'адшейи пешьн дәстпекьр п'епәлингава жер у жор бьр'әвә, сәра у сьвдәрада бьгәр'ә, гьшта, Һәрч'ка р'асти wи тен- пьрс-пьрсйара wан бькә. Ле сәрайеда кәси дәрҺәqа бьлбьлда нәбьҺистьбу.

Ахьрийе аспежханеда кәч'ькәкә бәләнгаз дитьн, к'ижане гот:

- Йа Хwәде, бьлбьл… Һун заньн, к'а әw чаwа дьхунә? Һ'әрщар, чахе әз мешәва дьчьмә мал у р'удьнем р'әҺ'әтвьм, әз хwәндьна бьлбьл дьбьҺем. Ч'ә'ве мьн т'ьжә Һесьр дьвьн, ле дьле мьн ьса шадьвә, qәй те бежи дьйа мьн те р'уе мьн.

Т'әмам р'ек'әтьнә бәрва мешә. Ньшкева хwәндьна бьлбьл мешә Һьлдә.

- А, әwә бьлбьл, бьбьҺен. Аwа әw.

Кәч'ьке пе т'ьлийа хwә тәйрада сәр ч'ьqьле дарейи бьльнд дани да к'ьвше.

- Һьма әвә?- wәзире п'адше мәт'әлмайи ма,- чь тәйрәдәкә садәйә.

Бьлбьле ч'уч'ьк,- аспежа ч'ук кьрә гази,- п'адше мәйи дьлр'ә'м

дьхwəзə гöьдариа тə бькə.

-Зə’ф шамə, былбыл гот у ьса хwəнд, wəки к’əсə ə’щевбу. Орт’а сəра мəзында бона былбыл шишькəкə зер’ нькандибу. Т’əмамиа хьзмəтк’ара бəрвбьбун- изна кəч’ка аспежханейə ч’ук жи дабун сəр шемика дəре сəрайе бьсəкьнə: ньһа əwe наве аспежа сəрайе стəндьбу.

Т’əмама хwə хəмьландьбу у зур бьбун дина хwə дьданə тəйрада гəwрə ч’ук. У awa былбыл ьса хwəш хwəнд, wəки ч’ə’ве п’адше т’ьжə ьесьр бун, ле паше ьж сурəте wи ьатнə хöаре.

- Чь маши дьхwəзи, тəйрəда к’aw,- п’адше бь дəнге ьж ьесьра ьыла ье шьл пьрси:

-Мьн ч’ə’ве п’адшеда ьесьр дит,- əwи гот,- мьнр’а ьəqəки дьн нəлазьмə.

Былбыл сəрайеда хwəйкьрьн, qəфəса мəхсусда щиwаркьрьн, изьн дьдан р’оже дö дə’на у шəве дə’нəки аза сəйрəмишвə. Донздə хьзмəтк’ар к’ьвшкьрьбун, wəки сəре qəйт’ана ьəрмышə льнге wива гьредайи дьгьртьн.

2

Щарəке бохчəки мəзьн п’адшер’а п’ешк’еш анин, сəр к’ижани ньвисарбу: “Былбыл”. Нав qöт’ие былбылəки нəə’слийи гəлəки минаи е ə’йни ьəбу. Əва сəрансəр бь лал у дöр’а хəмьландибу. Бəсбу qöр’əмишкьн, у əwe тəйрада нəə’сли дəстпедькьр бьхунə у поч’а хwə бьһ’əжинə.

- Əв чь ə’щевə,- хöлам-хьзмəтк’ара гот.- Бьра ьəрдö былбыл т’əвайи бьстьрен: we бьвə щотк’ьлама ə’йни.

- Ле ьж we щотк’ьламе тыштə дəрнəк’ət: былбыле зенди бь щур’е хwə дьхwəнд, ле е нəə’сли- минани сазе qöр’əмишкьри. Wи чахи былбыле нə’сли мəщбуркьрьн т’əне бьхунə. Əва əwqаси

сәрфьнйазбу, чьqаси былбыле р'аст, ле ьж we тәйрәда нәк'aw әwqаси бәдәwтырбу: сәрансәр дьбърьqи у дьч'ъруси. Сиwсе щара былбыл хwәнд у qәт нәwәстийа. Паше п'адша хwәст гöһдариа былбыле ә'йни бькә. Гәр'йан, ле- нәдитьн: әw фьр'ибу чубу меше хwә.

Т'әмамиа саләке к'әтә орт'е. П'адша у т'әмамиа хölам-хьзмәтк'аре wи, ь'әта щьмә'те ьәр сәwт у дәнгәки к'алма былбыле нә'сли ьди әзбәр заньбун. Ньһа гышта ль тәйрәде вәдьгәр'анд.

Ле эварәке тәйрәда нәә'сли ььма т'әзә дәспекърьбу бьхунә, чахе нав we тыштәки кьрә ч'ьтәч'ьт, кьрә дьжәдьж, чәрх зьвьр'ин, симәк ьатә бьр'ине, у хwәндьн кәр'бу.

П'адше ә'мьркьр гази ь'әкиме сәрайекьн. Ле ь'әким чь дькарбу бькьра? Гази ьосте сәь'әта кьрьн, е кö анщах тәйрәдә т'әртифкьр у изьн да нав сале ьәр т'әне щарәке әwе певакьн.

Мöг'дарәк дәрбазбу. П'адша тә'л нәхwәшк'әт. Сьпич'олкибуйи у тәвьзи- әw к'әтьбу щи-ньвине к'aw. Гышта ь'әсаве мьрьне wир'а дькьр, ь'әта- ь'öкömдаре т'әзә ьатьбу бьжартьне.

Ньшкева бьн п'әнщәра п'адше к'ьламәкә хwәш ьатә бьһистьне. Былбыле ч'ук фьр'ибу, ьж мешә ьатьбу-данибу у бона п'адше бәртәраф дьхwәнд.

-Ьж тә р'азимә, тәйрәда дәлал,- п'адша ньмьз гот,- мьн ьж синоре дәwләта хwә бәри тә дабу, ле awa тö ьати у сәва мьн дьхуни. Ььбәхшинә мьн, ь'әркә дькари. Әз чawa бьн qәнщийа тә дәрем?

-Тö щарәке у даймә бьн qәнщийа мьн дәрк'әти,- былбыл гот: чахе мьн щара пешьн сәва тә хwәнд, мьн ч'ә'ве тәда

ћесьр дитьн у әwe әз т’ö wәхта бирнакьм. Ћесьр: awa п’ешк’еша ћәрә-баш сәва дәнгбеж. Ле ньћа р’азе у саг’-сьламәт ћ’ышйарвә. Ле әзе сәва тә бьхуньм.

Чахе п’адаша саг’-сьламәт ћ’ышйарбу, п’әнще р’оже ьж п’әнщәре ьди к’әтьбунә ћöндöр’. Кнеза у хöлама әw биркьрьбун. Ћәр т’әне бьл-бьле ч’ук ьж wи алийе п’әнщәрейи дьн дьхwәнд.

- Ћ’әта-ћ’әтайе щәм мьн бьминә,- п’адша ћивикьр. –Те ћәр т’әне wи чахи бьхуни, чахе дьле тә бьхwәзә, ле бьлбьле нәә’сли әзе ћурдә-хашикьм.

- We йәке нәкә,- бьлбьл ћивикьр: - әwи әwqаси qöльхкьрийә, чьqаси карьбуйә. Бьра минани бәре щәм тә бьминә. Ле изне бьдә мьн, wәки бемә щәм тә, чьчах дьле мьн бьхwәзә. Ћәр т’әне нәвежә кәси, wәки тәйрәдәкә тәйә ч’ук ћәйә, к’ижан тәр’а дәрћәqа ћ’ал-ћ’әwале дьниаеда гьлидькә.

У бьлбьл фьр’и, чу.

Хöлам-хьзмәтк’ар ахьр-охьр дәрда ћатьн- п’адше мьри бьвиньн у сәр шемике бунә р’öсас. Ле п’адше гот:

-Сьва wә хер.

Хәвәре чәтьн:

1.**Сәра-** к’ошк, мала мәзьн
2.**Ӏ’әсар-** диwар, чәпәр’
3.**П’айт’әхт-** шәӏәре мәзьн, шәӏәре сәрәкә
4.**Әщнәби-** хәрив, ьж wәлатәки дьн
5.**Хьзмәтк’ар-** хәватчи, qөлькчи
6.**Аспежханә-** щие хwәрьне чедькьн, щие хwәрьне ӏазьрдькьн
7.**Аспеж-** е/йа кө хwәрьне чедькә
8.**Ма(а)ш-** ӏәq, ӏәqе хәвате
9.**Qәфәс-** щие, wәки тәйрәдә йан тәрәwьла хwәйдькьн
10.**Сәйрәмишвә-** бьгәр’ә
11.**Ӏәрмьш-** щур’әки п’арч’әйә
12.**Лал у дөр’-** кәвре qимәтлинә
13.**Зенди-** саг’, сьламәт, нәмьри
14.**Мәщбуркьрьн-** кьрнә сәр
15.**Сәрансәр-** т’әмам, сери ӏ’әтани бьни
16.**Әйни-**р’аст, е/йа ә’сли
17.**Т’әртифкьр-** чекьр, qәйдәкьр
18.**Мөг’дарәк-** чәнд р’ож, чәндәк
19.**Ӏ’өкөмдар-** мәзьн, сәрк’ар
20.**Бәртәрәф-** бәр мьрьне, тә’л нәхwәш
21.**Даймә-** ӏ’әта ӏ’әтайе, т’ьме
22.**Кьнез-** мәрьве незик, нәфәре мале
23.**Р’өсас-** щур’әки ӏ’әсьнә, гөлә

Пешданин:

1.Ӏ’ькйате ӏинвьн у гьликьн
2. Гьлие ӏ’ькйатейә чәтьн ӏинвьн у шьровәкьн

Пьрс:

1.Әфрандаре ӏ’ькйате к’ийә?
2.Бьлбьл к’ө дитьн?
3.П’адша чьма нәхwәшк’әт?

Аветик’ Исаьакйан
(1875-1957)

АQЬЛБӘНДЕ ШӘЊӘРЕ НУКИМЕ

Wә’дәки шәһәрәк һәбуйә- бь наве Нуким. Wи шәһәрида зә’ф сар буйә- дӧ зьвьстан, һавинәк. Р’оке щьмә’т бәр дәре гьрәгьра бәрәвдьвә, дьщьвә.

- Ви шәһәрида ьди жийин навә, әм qәфьлин, бьрао, әм qәфьлин. Р’авьн, һәр’нә һ’ьзура п’адше, бежне, һ’әркә нәкә дӧ һавина, зьвьстанәке, әм ьди ви шәһәрида наминьн.

- Ә’мре щьмә’те фәрзә,- сәрк’ар дьвежьн, wәки аqьлбәнде шәһәр бунә.

Дьщьвьн, р’удьнен шewре у qьрардькьн һәр’нә щәм п’адше ьивикьрьне у wәки дьле wи бьк’ьр’ьн, алие щьмә’теда к’искә зер’ п’ешк’еш дьвьн.

Р’ьмәкә дьреж чедкьн, сәре wева к’иськ дардадькьн у бь готна “П’адша, тӧ к’ӧйи? Әм тенә һ’ьзура тә”,- р’ебәре шәһәр р’едьк’әвьн.

Чахе нав гӧндәкива дәрбаздьвьн, дьвиньн йәки дьк’анчи тьштәки минани алава эгьр сор дьфрошә.

-Әw чийә дьфроши, бьра?- әw дьпьрсьн.

- Бибәрә,- дьк’анчи дьвежә.

Щара пешьн бибәра дьвиньн, щара пешьн наве wан дьбьһен.

- Тьште хwәрьнейә?,- әw дьпьрсьн.

- Тьште хwәрьнейә, ле чawa,- дьк’анчи дьвежә.

- Wәки ьсайә, мезинәке ьж йа хwәйә готи бьдә.

Qасьде мәзьн гәзәке бибәре дьхә, дәве wи дьшәwьтә, ч’ә’ве wи т’ьжә ьесьр дьвьн. Әw бибәре кәwки е дьн дькә, әв жи гәзәке ледьхә, кәwки е дьн дькә. Ьса ь’әтани qасьде хьлазие. Дәве wан дьшәwьтә, дьбьһеньжьн у ч’ер’и дьк’анчи дькьн- р’ьйа хwәда дьчьн.

Wәхта дәрбазбуна гӧндәки дьнева дьвиньн сәвәтада щиwаркьри… ньзаньн- чь.

-Бьра, әw чийә дьфроши?

- Тьрийа.

Щара пешьн тьрийа дьвиньн, щара пешьн наве тьрийа дьбьһен.

- Тыште хwәрьнейә?- әw дьпьрсьн.

- Әw жи чаwа,- дьк'анчи дьвежә.

- Дә, мезинәке бьдә.

П'әра дьдьн, дьк'ьр'ьн, дьхön, тә'м дәве wанда дьминә. Леве хwә далесьн, дöа' дьк'анчи дькьн- р'ьйа хwәда дьчьн.

Wәхта дәрбазбуна гöндәки дьнева бал дьк'анчи тыште сьпийә чьр'-чьр' дьвиньн.

- Әw чийә дьфроши?

- Шекьр.

- Шәкьр… Нә дитьбун, нә бьһистьбун.

-Тыште хwәрьнейә?- әw дьпьрсьн.

- Әw жи чаwа.

- Дә мезинәке бьдә.

П'әра дьдьн, дьк'ьр'ьн, кьртәкьрта wан дьхön, тә'м дәве wанда дьминә.

Дьчьн, дьчьн, тә'ри дьк'әвә ә'рде. Р'ьме ә'рдеда дьнькиньн, зер'е бь к'иськ р'ьмева дькьн, әw доре вәдләзьн, дьлсаг' р'адзен. Дьз

чawa дькарьн р’авнэ жоре, ьж нöкöле р’ьме к’иске дардакьри ьлдьн, qэ тыште незики аqьлайэ?

К’ор’эqэдер’а шэв р’ewик wандэрава дэрбаздьвэ, дина xwэ дьде дора р’ьмэкэ ньканди мэрьв ширьн-ширьн р’азайинэ. Дина xwэ дьдэ жоре- сэре шишькева тыштэк дардакьрийэ. Шишьке тинэ жере, к’иськ вэдькэ, навда- зер’е зэр. Зер’а валайи нав хöрща xwэ дькэ, дэwce хизге у qуме дькэ к’иськ, шишьке диса дьдэ нькандьне.

Сьвезу аqьлбэнде шэьэре Нукиме р’ьйа xwэда дьчьн. Пьрс-пьрсйара дьгььижнэ шэьэре п’адше. Дьчьн, бэр дэре п’адше дьсэкьньн. Дэргэван щаве дьдэ хöлам-хьзмэтк’ара, эвана жи- п’адше, wэки ьж шэьэре Нукиме qасьд ьатьнэ. П’адша э’мьрдькэ гази wан ль ьöндöр’кьн.

Qасьд бэр п’адше т’эмэнэдьвьн у п’антэгьрти дьсэкьньн. Qасьде мэзьн к’иськ незики п’адше дькэ у дьвежэ:

- П’адшайи xwэшвэ, эм алийе щьмэ’та шэьэре Нукимеда бь ьивкьрьнэке ьатьнэ. Эв к’иске зер’а жи мэ алийе щьмэ’теда тэр’а п’ешк’еш анийэ. Шэьэре мэ шэьэрэки зэ’ф сарэ: дö зьвьстан, ьавинэк. Ь’эркэ тö нэки дö ьавина, зьвьстанэке, эм шэьэре xwэда ьди наминьн, тö баш заньви.

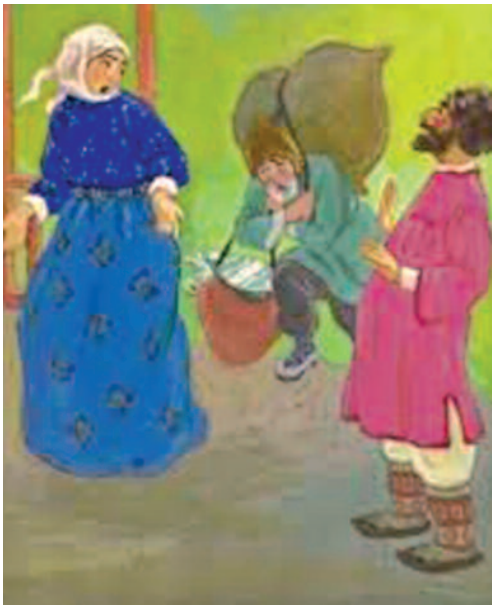

Qасьде дьн готна wи бь сәри избатдькьн.

Хәзнәдаре п’адше, wәки к’иськ ьылдабу, гӧьне п’адшеда дькә п’ьстә-п’ьст, wәки теда дәwса зер’а хизгә у qумә.

П’адша дьфькьрә- вана qәстбәндә дәwса зер’а хизгә у qум анийә, йан- бь дьле саг’? Бона щер’ьбандьне ә’мьрдькә- сьни ь’ӧлийе р’әш- т’әв бьь’оке р’әш, дайннә бәр wан. Qасьд дьк’әвнә сәр, qасьде мәзьн дьвежә:

- Гәли лаwька, пешда әм е льнг бьхӧн- нәр’әвьн. Е бельнг хӧламе мәнә.

П’адша чапа aqьле wан дьвинә у вәдгәр’ә сәр wан- дьвежә:

-Ьәр’нә мале хwә, ь’әтани ьун бьгььижнә щи, ьавине жи ьативә.

- Т’әхте тә мәь’кәм бьминә,- qасьд дьвежьн у әшq-ша вәдгәр’нә шәьәре хwә.

Хәвәре чәтьн:

1.Aqьлбәнд- мәрьве занә, хwәнди
2.Гьрәгьр- мәрве сәрк’ар, мәзьн
3.Qәфьлин- сәрмакьрьн
4.Ь’ьзур- ьазьри
5.К’иськ- т’ор’е ч’ук
6.Qасьд- wәк’ил
7.Сәвәт- дәрданә, ьж ч’ьqьле дарайә тәр’ те чекьрьне
8.Нӧкӧл- сәри, сәре тыштәки туж
9.К’ор’әqәдер’а- бәхте хьравр’а
10.Хӧрщ- т’ер’е ч’ук
11.Хизгә- qум
12.Дәргәван- е кӧ qәрәwьлтие дери, мале дькә

13.Т’әмәнәдьвьн- хwә бәржер дькьрн, р’азибуна хwә ә’ламдькьн
14.П’антәгърти- т’әмәнәбуйи, хwәбәржеркьри
15.Хәзнәдар- е мьqати хәзне дьвә, е мьqати ьәбуке дьвә
16.Т’әхт- к’өрси, р’уньштәка п’адше
17.Мәь’кәм- qәwин

Пешданин у пьрс:

1.Ә’франдаре ь’ькйате к’ийә?
2.Наве шәьәр чь бу?
3.Шәьәре Нукимеда чәнд зьвьстан у ьавин ьәбун?
4.Щьмә’та шәьәре Нукиме чь qьраркьр?
5.Гьрәгьре шәьәре Нукиме сәва п’адше чь п’ешк’еш ььлдан?
6.Чахе бибәр хwәрьн, чь бу?
7.Чахе тьри у шәкьр хwәрьн, чь бу?
8.Р’ewи чь кьр?
9.Хәзнәдар гөье п’адшеда чь гот?
10.П’адше чь готә qасьда?
11.Ь’ькйате ьинвьн у сьредор гьликьн
12.Хәвәре чәтьн ьинвьн у шьровәкьн
13.Бь хәвәре чәтьн щөмла т’әшкилкьн

ЛАЛЬШ У ШӘНГАЛ

Лальша хwәш- әw wape әwлийа у әмбийайә,
Дь ч’иайе Шәнгаледа бь сәр зьнерда п’алдайә,
Тә ӈ’әмезкьрийә ч’иайе Ӈ’ьзәрт у Ә’рәфтае,
Әз п’ьр’ заньм бь qәдре тә, ньрхе тә п’ьр’ бьӈайә.

Ль сәр аха тәйә ширьн гәләк зӧлм мәшандьн,
К’әдхwәр дь хунеда хәньqин, бawәри нәшькенандьн,
Бь ӈ’әзара мерхаса хwә фәдакьрьн,
Бь хуна хwә wape тә сьт’ьрандьн.

Арманща нәйара әw бу, кӧ тә ьж бьнда хьравкьн,
Бь бәйанти эздитие ьж п’әле дироке р’акьн,
Ләма жи 72 фәрман wан ль сәр мә мәшандьн,
Агьр бәрдан дьл у гӧрч’ьк, гӧӈа ӈ’әта мелаке.

Олдаре мә дьготьн: “Мади Шәрфәдине р’авә,
Гӧр у ми т’әв we бьч’ерьн, дьниа бь ӈәв we шавә,

Әме аза, сәрфьнйаз бьжин т’әв- wәкә бьра,
Зӧлм у зордарийа нәйар we р’оже we бәлавә”.

(п’арәк)

Хәвәре чәтьн

1.Wар- щи, мьск’ән,
2.Әwли- мәрве т’әмьз, пайи
3.Әмби- к’очәк, п’ехәмбәр
4.Ь’ьзрәт у Ә’рәфат- наве ч’иайе незики Лалышенә
5.Ньрх- qимәт, бьһа
6.Ах- хwәли
7.Мәшандьн- пешдабьрьн, т’әшкилкьрьн
8.К’әдхwӧр- е к’әда мәрьва дьхӧн
9.Хwә фәда кьрьн- хwә кӧштьн, хwә нәһewьшандьн
10.Сьт’ьрандьн- хwәйкьрьн, сьт’аркьрьн
11.Арманщ- мьраз, мәрәм
12.П’әл- р’у, щи
13.Фәрман- ә’мьр, qьр’
14.Мелак- щәгәр
15.Олдар- т’ьреq, диндар, хwәденас
16.Нәйар- дьжмьн, нә ьәвал, нә к’омәкдар

Пьрс у пешданин:

1.Ч’иайе Лалыше у Шәнгале к’önә?
2.Ч’иайе Ь’ьзрәте у Ә’рәфате к’önә?
3.Бь ь’әзара мерхаса чьма хwә фәдакьрьнә?
4.Чәнд фәрман ль эздиа мәшандьнә (р’акьрьнә)?
5.Фәрман чийә?
6.Шьере әзбәр ьинвьн у бежьн
7.Хәвәре шьерейә чәтьн ьинвьн у шьровәкьн
8.Хәвәре шьерейә чәтьн нав щӧмла бьдьнә хәвте
9.Шәрфәдин к’ийә?

Р’АСТӘ, ӘМ ЭЗДИНӘ

(к’ьлама щьмә’те)

Р’астә, әм эздинә,
Сал у зәмана хwәйе ощахе шех у п’ире хwәйә qәдиминә,
Әм хwәйе дине хwәйи Шәрфәдини назькинә,
Әм мьләте Мәләк Таусе нуранинә,
Хwәйе бәйраqа сор у сьпинә.
Әм иро дьниайе бәлабунә,

Лебәле, дьниаеда щара пешьн пешик’еше мьләт Ә’зизе Ә’әмр, пе дәwләте- wәлате әрмәниа у Авропайе әм данә наскьрьн мьләт, ьса жизьмане эздикийә.

Кьрьне Ә’зизе Ә’мәр зә’ф мәзьньн:
Дәрхьстьн р’адио, газет, дәвт’әр, школе эздикийә,
Ьса жи- дәвт’әре йәке ь’әтани дәьайә.
Ә’зизе Ә’мәр, нав у дәнге тә сал у зәмана зьйарәти we бьминә.

Хәвәре чәтьн:

1.Зәман- wә’дә, дәwр
2.Qәдим- кәвн
3.Нурани- р’онайидар, шәwqдар

Пьрс у пешданин:

1.К’ьламе әзбәр ьинвьн у бежьн
2.Хәвәре чәтьн ьинвьн у шьровәкьн
3.Таwьси Мәләк к’ийә?
4.Бәйраqа эздийа чь р’әнгийә?
5.Ә’зизе Ә’мәр сәва мьләте эзди чь кьрийә?

ЗЬМАН

EZDIKI.COM

ЩӧМЛӘ У П’АРЕ ЩӧМЛЕ

Дьвежнә we готьне щӧмлә, к’ижан фькрәке, мә’нике нишандькә. Щӧмле **кӧрт, нә фьрә, вәкьри** ьәнә.

Щӧмле кӧрт ьж дӧ-се хәвәра чедвьн у фькрәке нишандькьн, мәсәлә: **Ь’әсо гот.** Вьра хәвәра пешьн- “**Ь’әсо”**, **фелкәрә-** йан жи- **кьрйарә,** ле хәвәра “**гот**”- **фелготийә.** “Ь’әсо гот” щӧмла ьж дӧ хәвәрайә. Ьса жи- “Ь’әсо ньвиси”, “Титал ьат”. Хәвәре “Ь’әсо” у “Титал” **фелкәрьн** (йан жи- кьрйарьн), ле хәвәре “ньвиси”, “ьат”- **фелготинә**.

Щӧмле ви щур’әйи, е ьж дӧ хәвәра, **щӧмле кӧртьн, нә фьрәнә, әw кӧрт ьатнә готьне, ле** щӧмле фьрә, е **вәкьри** ьж се-чар у зедә хәвәра тенә чекьрьне. Мәсәлә, **Ь’әсо нә’мә ньвиси.** Вьра те готьне, кӧ кьрьна Ь’әсо, к’аре ньвисара нә’мебу, ләма жи дьвежьн “Ь’әсо нә’мә ньвиси”. Әгәр пьрскьн: “Ь’әсо чь кьр?”. Әме бежьн: “Ь’әсо нә’мә ньвиси”. Әw хәвәре, кӧ щава пьрсе “**чь кьр?**” у “**чь дькә?**” дьдьн, wан хәвәрар’а дьвежьн “**бәрк’ар”** (йан жи- **бәркьрйар**): тә чь кьр?, тӧ чь дьки? щав: мьн нә’мә ньвиси, әз хәвате дькьм. Ль ван ьәрдӧ щӧмлада хәвәре “нә’мә” , “хәват” **бәрк’арьн,** ль бәр к’аре кьрьненә, ләма жи дьвежнә wан **бәрк’ар, бәркьрйар** (йан жи- **бәрфелк’ар).**

Хәвәре кьрйар (фелкәр) у фелготи ь’име щӧмленә, әw ьәрдӧ хәвәр хәвәре щӧмлейә ь’имлинә, дора wан щӧмле кӧрт у фьрә чедвьн, щӧмле **вәкьри, вәнәкьри** чедвьн.

Пьрс у пешданин:

1.Дьвежнә к’ижан готьне щӧмлә?
2.Фелкәр у фелготи чьнә?
3.Щӧмле чь щур’әйи ьәнә?
4.К’ижан хәвәрар’а дьвежьн бәрк’ар йан- бәркьрйар?

5.Щӧмла “**Мьн ав вәхwәр**”-да фелкәре у фелготие бьдьнә к’ьвше.

Щур’е щӧмла у мә’на готьне

Хәвәрданеда ћәр гьлик мәрәме wи ћәйә. Бь мәрәме хwә щӧмлә е щур’ә-щур’әнә.

Әв щур’е щӧмла ћәнә:

1) **е гьликьрьне**

2) **е пьрса**

3) **е фәрмание** (к’ижан ә’мьр дькә сәр йәки/йәке).

1)Щӧмлар’а, к’ижанада дәрћәqа тьштәкида те гьликьрьне, дьвежьн **щӧмле гьликьрьне,** йан жи**- щӧмла qьсәкьрьне**.

2)Щӧмлер’а, wәки теда пьрс те кьрьне, дьвежьн **щӧмла пьрскьрьне.**

3)Щӧмлер’а, wәки теда фәрмане дькьнә сәр йәки/йәке, йанә’мьрдькьн, дьвежьн **щӧмла фәрмание.**

Пьрс у пешданин:

1.К’ижан щӧмлар’а дьвежьн е гьликьрьне/qьсәкьрьне?

2. К’ижан щӧмлар’а дьвежьн е пьрскьрьне?

3. К’ижан щӧмлар’а дьвежьн е фәрмание/ә’мьркьрьне?

4.Се щӧмла бьньвисьн: е гьликьрьне, пьрскьрьне, фәрмание

1) Щӧмле гьликьрьне

Пайиз ћатьбу, байе сар дьћат, бәлге даре фекийа ћ’әwша мәда дадьwәшандьн, р’әнге бәлга qич’ьк у зәр бьбу, бәлге дара qәрч’ьмибун, чахе ба дьћат, дьбу хьшә-хьша дара, ле тиренще тә’ве ль нав даре зәрдала у сева дьч’ьрусин, дьбрьqин, у кефа мәриа хwәш дькьрьн, wана бь дьлшайи, бь к’ән у стьран феки ьж ч’ьqле дара дьчьнин, дькьрнә сәвәта, дьбьрнә к’иләра.

2)Щӧмле пърскърьне

Щӧмледа хәвәра пърскърьне дәнге бърънд те готьне. We хәвәре әме щӧмле жерготида к'ъвшкън:

1)**К'е** ъәр'ә гәр'е?

2) **Әwe к'әнге** ъәр'ън?

3)Зар'е **к'ӧда** ъәр'ън?

4)Зар'е ъәр'нә **гәр'е**?

1.**Зар'е** сьве ъәр'ън гәр'е?

2.Зар'е **сьве** ъәр'ън гәр'е?

3.Зар'е сьве **ъәр'нә** гәр'е?

4.Зар'е сьве ъәр'нә **гәр'е**?

Пешданин:

1.Щӧмле

а)Иро we бьвә щьвата шагърта?

б)Сәмәнд бона сьве бълета киной к'ър'и?

в)Мәк'т'әва wәда т'әмбәл ъәнә? бъхуньн у дәнге хwә ль сәр we хәвәре бъльндкън, к'ижане ъун пърсдъкън.

2.Щӧмле жореда хәвәре ъ'име щӧмле (къръар у фелготи) бъдънә к'ъвше у пърса wан бъкън.

ФЕЛГОТИ

Щӧмледа хәвәра сәрәкәйә, әw бь **фелкәрва** гъредаийә, щава ван пърса дьдә: (йане- мәрьв) **чь дькә?, чь тьштә?, чь мәрьвә?, к'ийә?, чьйә?**

Фелготи ъәрдәм бь фела те готьне. Фелготи ъ'әму wәхтада тәъәре кърън у буйинеда тенә готьне.

Пърс у пешданин:

1.Фелготи щӧмледа к'ижан хәвәрә?

2.Фелготи щӧмледа т'әв чь гъредаийә?

3.Фелготи щава чь пырса дьдэ?

4.Чэнд щӧмла бьньвисьн у фелготийе у п'эвгьредана т'эв фелкэре бьдьнэ к'ьвше

Эндаме щӧмлейэ шьровэкьрьне

Wан хэвэрар'а дьвежьн **эндаме щӧмлейэ шьровэкьрьне,** к'ижан хэвэре щӧмлейэ ь'имли (кьрйар у фелготи) шьровэдькьн. Щӧмледа фелхwэз, хэйсэтнав у фелниш тенэ ь'эсавкьрьне эндаме щӧмлейэ шьровэкьрьне.

Фелхwэз- эндаме щӧмлейи нэ сэрэкэйэ, эw щава ван пырса дьдэ: **чь кьр?, чь дькэ?,**

Наве мэрьва у щинав ьэргав щӧмледа фелхwэз тенэ ь'эсавкьрьне. **Бе дар эхьст, ба даре дьхэ,** ван ьэрдӧ щӧмлада хэвэра **дар** фелхwэзэ, эw щава пырса дьдэ- **чь кьр? ба чь дькэ?** дьдэ.

Ь'алнише кьрьне у буйине. Wан хэвэрар'а дьвежьн ь'алнише кьрьне у буйине, к'ижан ь'але кьрьне у буйине нишандькьн. Щӧмледа фелниш ьэргав мина ь'алнише кьрьн у буйине тенэ хэвтандьне. Эw щава ван пырсе жерьн дьдьн:

к'энге? чawa? ьж к'идэре? к'ӧда? нав чьр'а?

Пайизе лейа баране р'абу, нав нэwалар'а дьк'ьшйа, бэрбь дэшта Ереване дьчу.

Ве щӧмледа хэвэра "пайизе" щава пырса **к'энге лейа баране р'абу** дьдэ: пайизе лейа баране р'абу. Вьра хэвэра "пайиз" хэвэра "р'абу" шьровэдькэ. Ьса жи хэвэре "нав нэwалар'а" щава пырса нав чьр'а дьк'ьшийа? дьдьн. Эw хэвэра "дьк'ьшийа" шьровэдькьн. Хэвэре "бэрбь дэшта Ереване дьчу" щава пырса бэрбь чь дьчу? дьдьн. Щӧмла жорьнда хэвэре к'энге, к'ӧда (бэрбь чь), нав чьр'а щава пырсе wэхт, щи у тэьэре кьрьне у буйине дьдьн, эw ь'але кьрьна фела нишандькьн.

Хэвэре т'айинкэр. Wан хэвэрар'а дьвежьн **хэвэре т'айинкэр,** к'ижан щава пырсе **чawанэ?, чь щур'эийэ, е/йа к'е? е/йа чь?** дьдьн. Жоре ньвисарбу "Лейа баране р'абу". Эгэр бежьн лейа чь? we щаве бьдьн, бежьн, лейа баране. Хэвэра "баране" щава пырса лейа **чь?** дьдэ. Ьса жи дэшта Ереване. Хэвэра Ереване хэвэра дэшт т'айиндькэ, чьмки щава

пырса дәшта чь дьдә? дьвежьн дәшта Ереване.

Щӧмле жерьнда ль бьнийа хәвәре т'айинкәрда щьг'из ьатийә к'ьшандьне, әw щава пырсе **чawa? чь р'әнги?, е/йа к'е?, е/йа чь?** дьдьн. Ьун wан щӧмла бьхунн у пырсе ьса бькьн.

Бәлге qич'ьк дьк'әвьн, ьелина ч'ьвика валабуйә, барана ьур дьбари, хушка мьн ьиндьвә, әwре р'әш р'абу, бәлге дарайә зәр дьк'әвьн, к'ьтева зьмане эздики, доста тә, зьнаре бьльнд, ханийе ньмьз.

Щӧмле жерьн дәфт'әра хwәда бьньвисьн: әндаме щӧмле нишан-бькьн.

Ба ч'ьqле даре шкенанд, Ч'ьвик фьр'ин, Ашван гәньм ьера, Байе ьеньк ьат, Шагьрт ль мәйдане к'омбунә, Бьч'ук у мәзьн дьлизьн, Әwи гьлики әщев мьнр'а кьр, Зар' р'ьнд дәрсе хwә ьазьрдькьн, Дәрсдар гәләки wан р'азийә, Ьәвале ь'әлал али ьәв дькьн, Зар' дора сьвре р'уньштьнә у чае вәдьхӧн, Дара сева ь'әwша мәда шинбуйә, Әм ьәрр'о сева же дадwәшиньн, Бостане мәда картол, пиваз у гьзер шиндьвьн, Дӧь эваре тә'ве р'ьнд дьзәрьqанд, Шагьрт сәь'әта ь'әйшта дьчнә мәк'т'әве, зьмане де ьиндьвьн, Баран ьат, бу әwрави.

Сьпартьн:

1.Ван щӧмле жорьн wәлгәр'иньн, бькнә щӧмле пырскьрьне.

2.Бь алик'ариа пырса щава пырса бьдьн у нишанбькьн, к'а к'ижан хәвәр кьрйарьн, к'ижан фелхwәзьн, к'ижан хәвәре ь'алнишьн, к'ижан жи- хәвәре т'айинкәрьн?

СӘWTЗАНӘБУН

Сәwтзанәбун ӧ'лме ьинбуна пешдаьатьна сәwте хәвәрданейә. Әw шьровәдькә, к'а бь чь щур'әйи у бь алик'ариа чь әндаме хәвәрдане сәwт чедвьн.

Әндаме хәвәрдане

Дәма хәвәрдана мәрьва әв әндаме жерьн дьхәвтьн: **гәwри, дәв,**

дьран, зьман, лев, поз, пьри у хьдик. Дәма хәвәрдане ћәwа дәве мәрийар'а, нав лева у бевлер'а дәрте. Бь ви щур'әйи әндаме хәвәрдане дьгьћижнә ћәв, йан жи- ьж ћәв дурдьк'әвьн. Бь алик'ариа хәвата дьрана, зьмен, лева у хьдике зьменда щур'ә-щур'ә сәwт чедвьн. Ьж сәwта хәвәр чәдвьн, ћәр хәвәрәк фькьр у мә'на we ћәйә.

Дәрћәqa сәwтада

Зьмане эздикида дӧ щур'ә сәwт ћәнә:
сәwте **дәнгани (дәнгдар)** у сәwте **бедәнгани (нә дәнгдар).**

а)Сәwте дәнгани

Wан сәwтар'а дьвежьн сәwте дәнгдар, к'ижан дәнге wан ћәйә. Сәwте дәнгдар дьреж у кьн тенә готьне. **Әw** ьса жи бьльнд у ньмьз тенә готьне. **Әw** щийе, кӧ сәwт ле п'әйдадьвьн у дәрдьк'әвьн, wи щийир'а дьвежьн **щидәрка сәwта.** Дәве мәрьвада щидәрка сәwте дәнгани дӧ щийанә. Ћьнә сәwте дәнгани дәве мәрьвада ль пеш п'әйдадьвьн, ле е майин дәве мәрьвада ль пашие п'әйдадьвьн. **Әw** сәwте дәнгдар, е щидәрка wан ль пешә, wан сәwтар'а дьвежьн **е р'еза пешьн**, ле әw сәwте, кӧ щидәрка wан пашә, wан сәwтар'а дьвежьн **сәwте дәнгание р'еза пашьн.**

Сәwте дәнганийә р'еза пешьн

1.**а:** ав, агьр, анин, ажотьн, ап
- алав, аластьн, баран, гар'ан
- га, ба, ч'ьра, бьра.

1.**ә:** әз, әв, әw, әгәр, әгләбун, әвьн, әк'ьн
-әскәр, әләк, ч'еләк, әләк, дәw
-фьрә, садә, дә, сә, waргә

1.**ә':** Ль дәстпебун у ниве хәвәрада те готьне:

- ә’йар, ә’wр, ә’мьр, ә’т’б, ә’йни
- р’ә’wьр, тә’ри, мә’ни, бә’р, тә’л, дә’w

Сәwте дәнганийә р’еза пашьн

1.**е:** е, ер, еqин, Ереван
2.**и:** иро, ищар, ини, нир, кани, к’ьр’ин, бьр’ин
3.**ӧ:** кӧр’, тӧ, ьӧрме, р’ӧь’, qӧл, хӧлам, шӧхӧл, кӧрм
4.**о:** оло, одә, овә, от’ах, онщә, бор, дор, сор, кор, зомә, жор, то, бо, р’о, зо, Сьмо, со, ко
5.**у:** урт’, ду, р’у, му, бьч’ук, к’уви, р’уви
6.**ь:** кьрьн, бьра, ч’ьра, сьмьл, дьл, мьл, мәзьн, базьн, гисьн, пәсьн, ситьл, Сьло
7. **э:** эгә, эвар, эзди, эл, эләк, эм, эмиш, эп’ещә, эрат’и, эрдәк

Сәwта дәнганийә р’еза навин

Ь сәwта дәнгани- йа р’еза навинә, әw кьнә, **т’екәлә,** бей алик’ариа лева п’әйдадьвә у сәргьртийә. Хәвәрданеда әва сәwта сәр qануне р’езьмание гәлә щара дәwса сәwте кӧрт те хәвтандьне. Мәсәлә: кьрьн, бьрьн, к’әтьн, бьзьн, ьатьн, мәзьн, газьн, мьл, дьмьс, к’ьлс, ьштьн

Сәwта Й

Хенщи ван сәwте жорьн, нав зьмане мә сәwтәк ьәйә, к’ижанер’а дьвежьне сәwта **й**, к’ижан минани **и**-йә, ле, кьнә, нивдәнганийә, незики сәwте бедәнганийә, а ләма жи банга дьә’фринә, мәсәлә: йа, ч’ийа, ьәвалтийа мә, мала бьратийе, п’әйда, сәйркьрьн, бәйт’.

б) Сәwте бедәнгани

Wан сәwтар'а дьвежьн **сәwте бедәнгани,** к'ижан бе бангьн. Чахе готна wан, йане жи- чахе п'әйдабуна wан, әw банга наә'фриньн. Ььм жи- әw нә бьльнд, нә жи ньмьз тенә готьне. Әw ьса жи нә көрт, нә жи дьреж тенә готьне.

Сәwте бедәнгани зьмане эздикида 29 ь'әвьн. Әw сәwт әвьн: **б, в, г, г', д, ж, з, к, к', л, м, н, п, п', р, р', с, т, т', ф, х, ь, ь', ч, ч', ш, щ, q, w.**

Пьрс у сьпартьн:

1. Бь дәнг ван хәвәре жерьн бьхуньн у нишан бькьн, к'а бь алик'ариа к'ижан сәwте дәнгани ьж ьәв тенә щödакьрьне?

а) бар, бәр, бьр, бир, бол

б) кар, кор, кәр', кьр

в) к'әр, к'оз, к'ьр'

г) мал, мьл, ми

г') дар, дöр', дур, дәр, дьр'

2. Бь дәнге бьльнд ван хәвәре жерьн бьхуньн у бежьн, к'а бь к'ижан сәwте бедәнгани әw ьж ьәв тенә щödакьрьне?

а) кари, кани, кон, кор, кьр, кьл

б) сал, мал, кал, хал, бал, ь'ал

в)бәрәк, сәрәк, мәрәк

г)ка, ба, га, ма, на

г')шер, к'ер, дер, нер, хер, бер

д) бәрх, чәрх

е) поз, доз, т'оз, к'оз, моз

3.Ван хәвәре жерьн бньвисьн у сәwте дәнгани у бедәнгани нишан-бькьн:

дар, зәр, ч'әл, кар, к'әтьн, көштьн, ьур, ь'ур, бор, бар, бьр, бир, бин, кәр', мәр', wәр, wьр, хан, газ, баг', сах, р'әqин, шәqин, т'әqин, жар, жор, ду, бәсә, к'әсә, си, ми, щи, чар, ч'ар, ь'әрф, зор, сор, мор, дер, к'ер, бер, щер', т'ер', кер', шер, шин, к'ин, бин, дин, qол, qöл, сол.

К’оме сәwте бедәнгани

Щидәрке сәwте бедәнгани ль дәве мәрйада п’арәвәйи сәр чәнд щийа дьвьн. Щики сәwте бедәнгани ьж ьәв зәлqандьна әндаме хәвәрдане п’әйдадьвьн, щики жи- әw qәлиштәка дәве мәрийар’а п’әйдадьвьн. А ләма жи ь’ышки у нәрмайа ьәв зәльqандьна әндаме хәвәрдане (гәwри, дьарн, зьман, лев, хьдик) у фьрәбун у тәнгбуна qәлиштәка әндаме хәвәрдане сәwте бедәнгани п’әйдадьвьн. А ләма жи сәwте бедәнгани п’арәвәйи сәр ван к’оме жерьн дьвьн:

а) сәwте ьж зәльqокие п’әйдабуйи

б) сәwте нав qәлиштокар’а п’әйдабуйи

в) сәwте ьж зәльqоки- е нәрм, нивдәнги п’әйдабуйи.

а) Сәwте зәльqоки

Сәwте зәлqоки әw сәwтьн, к’ижан әндаме п’әйдакьрьна wан ьәвва тенә зәльqандьне. Сәwте ьж зәльqандьна әндаме хәвәрдане п’әйдадьвьн, әве жерьньн:

б, г, д, к, к’, п, п’, т, т’, ч, ч’, щ, q.

1. **б:** бав, баран, бьра, бәнд, бәдән, бәрбанг, бәрмали, бьжартьн, р’әбән.

2. **г:** багәр, дәнг, гьран, гуни, гьри, гör’, р’әнг

3. **д:** дайик, дар, дәр, дәрд, дәрдан, дадан, дур, диwан, р’ьнд

4. **к:** ка, кани, кар, кәч’, ч’еләк, бәрәк, мәрәк, бәләк, кон, кор, кәвьр, какьл, карван

5.**к’:** к’а, к’ар, к’ер, к’ур, к’ьлит, к’еран, к’әр, бәрк’, к’ьтев, к’әтьн, к’ьтан

6.**п:** пир, пиваз, пайиз, пәз, парзун, ч’әп, чапкьрьн, льпьтин, сап, хапандьн

7. **п’:** п’ар, п’ир, п’е, п’ьлтә, п’охин, п’архан, п’ак

8. **т:** тир, ситьл, то, tö, тә’жи, хәт, к’әтьн, котьн

9. **т’:** т’ер’, т’ö, т’ьли, т’әв, т’әмам, мәт’, т’awә, т’ур’, т’ьт’ун, т’ар’, т’алан

10. **ч:** чар, чах, чьма, че, чим, чандьн

11. **ч’:** ч’ьра, ч’ә’в, ч’ьвик, пьр’ч’, qöлч’, гöрч’ьк

12. **щ:** щер’, щи, щар, бьрьнщ, р’енщбәр, к’ьнщ

13. **q:** qаз, qиз, qöл, qар’qар’к, qаси, чьqас, р’әq, бәq, саq

б) Сәwте qәлиштоки

Wан сәwтар’а дьвежьн **сәwте qәлиштоки,** к’ижан qәлиштока нав девр’а п’әйдадьвьн у тенә готьне.

Сәwте, wәки нав qәлиштока девр’а п’әйдадьвьн, әве жерьнь**н**:

в, г’, ж, з, й, с, ф, х, ш.

1. **в:** ви, бав, дәв, кәви, нәви, хав, р’әв, эвар, савар, ьәвир,

2. **г’:** аг’а, баг’, саг’, дәг’әли

3. **ж:** жир, жар, жор, жер, дьреж, бажар’, р’ьжи, т’ьжи, кәжк

4. **з:** зин, зер’, зьнар, кьнез, пәз, р’әз, газьн, мәзьн, гьзер

5. **й:** сайи, ь’әйр, дәйн, тәйр, буйин, бәрайи, бьльндайи, йан

6. **с:** сар, сәр, сал, пьрс, wәрьс, р’аст, ьеса, дост, хwәстьн

7. **ф:** фел, фино, фәрз, бәрф, к’әф, к’әфгир, ь’әфт

8. **х:** хал, хати, хушк, хун, р’әх, бәрх, бәхт, эхьстьн

9. **ш:** шир, шьван, шаши, р’әш, бәш, бәрош, qәлаштьн, п’ьшик.

в) Сәwте зәлqокийә нивдәнгани

Дьвежнә сәwта **сәwте нивдәнгани**, к’ижан ьнәки нәрм у нивдәнгани тенә готьне.

Сәwте нивдәнгани, нәрмоки, әвьн: **л, м, н, р, р’**.

Щидәрка сәwте **м, н, р, р’** пеш зьманә, ле щидәрка сәwта **л** ль нивәка зьменә.

1. **л:** лал, сал, бәләк, дьл, к’еләк, дел, сел, эл, ле

2. **м:** ма, мәрьв, мал, мьсин, мәрәм, к’ом, мум, к’өм, сьмьл

3. **н:** нан, нир, ньвин, бьрин, к’еран, ьеран, зьнар, к’әнәр

4. **р:** бәрош, сар, бәр, ььри, бьрин, ь’ьнар, щинар, дар, бер

5. **р’:** сәwта **р’** ль **пешкока** у **пышкока** хәвәре т’ьме ь’ышк те готьне: р’әш, р’аст, р’абун, р’азан, р’ьнд, р’әв, р’ьст.

Зар’, мәр’, кәр’, п’әр’, стер’, т’ер’, тәр’, т’ор’, фьр’.

Пьрс:

1.Бежьн, сәwтзанәбун чийә?

2.Зьмане эздикида чәнд щур’ә сәwт ьәнә?

3.Нав сәwте дәнгани у бедәнгани чь фьрqи ьәйә?

4.Бежьн, бь алик’ариа к’ижан әндаме дәве мәриа сәwт чедвьн?

5.Бежьн, чәнд щидәрке чебуна сәwта ьәнә?

6.Чьма дьвежьн сәwте qәлиштоки, сәwте зәльqоки?

7.Бежьн, к’ижан сәwт е qәлиштокинә, ле к’ижан е зәлqокинә, к’ижн сәwт жи е нивдәнганинә?

Сәwте лева

Wан сәwтар’а дьвежьн **сәwте лева,** к’ижан бь алик’ариа лева п’әйдадьвьн.

Сәwте лева әвьн: **б, п, п’, м, w**.

1. **б:** бьра, дәрб, р’әбән, бәдән, бәрбу

2. **п:** пар, пир, пиваз, парзун, ч’әп, льпат

3. **п’:** п’ир, п’ар, п’әрә, п’охин, п’ор’, п’ьра

4. **м:** мал, мир, зәман, дәрман, к’ом, р’ом

5. **w:** we, weран, әwи, кәw, хәw, xwe.

Сәwте дьрана

Wан сәwтар’а дьвежьн **сәwте дьрана**, к’ижан бь алик’ариа дьрана

п’әйдадьвьн. Сәwте дьрана әвьн: **с, з**.

1. **с:** сал, си, дәрс, т’ас, пьсмам, бә’с
2. **з:** зин, зор, бәраз, кьнез, кәзи, к’оз, р’әз.

Сәwте пашдьрана

Wан сәwтар’а дьвежьн **сәwте пашдьрана**, к’ижан паш дьранава п’әйдадьвьн.

Сәwте пашдьрана әвьн: **ж, ш**.

1. **ж:** жир, р’ож, дьреж, тә’жи, туж, жьн, жор
2. **ш:** шир, шор’, тьрш, бәш, р’әш, хашил, тьршин.

Сәwте лева у дьрана

Сәwте лева у дьрана әw сәwтьн, к’ижан бь алик’ариа лева у дьрана чедьвьн.

Сәwте лева у дьрана әвьн: **в, ф.**

1. **в:** ви, бав, ав, дәв, сев, савар, меван, ч’ә’в
2. **ф:** фино, фел, дәф, к’әф, бәрф, к’ölфьк.

Сәwте пешзьман

Сәwте пешзьман әw сәwтьн, **к’ижан бь алик’ариа зьмен чедьвьн**.

Сәwте пешзьман әвьн: **д, т, т’**.

1.**д:** дәрд, мәрд, диwан, дар, шандьн, дур.

2. **т:** тир, то, ситьл, хәт, хатун, ьыштьн

3. **т’:** т’оз, т’ор’, т’ер’, т’ьли, т’awә, т’ьл.

Сәwте сәр нивәка зьмен

Wан сәwтар'а дьвежьн **сәwте нивәка зьмен**, к'ижан сәр ниве пыштәка зьмен чедьвьн. Сәwте сәр нивәка зьмен әвьн: **к, к', г**.

1. **к**: ка, кор, кани, бук, серәк, какьл, шькьр, кӧр'
2. **к':** к'а, к'е, к'ар, к'ом, к'еран, бәрк', к'ьтан
3. **г:** гәрә, гаван, дәнг, ба'гәр, банг, гол, гӧл.

Сәwте пешзьманә бь ч'ьнгин

Сәwте пешзьман е ч'ьнгин әw сәwтьн, **к'ижан бь алик'ариа сәре зьмен чедьвьн у ч'ьнгин т'әв ьәйә.** Сәwте пешзьмен е бь ч'ьнгин әвьн: **щ, ч, ч'.**

1. **щ:** щар, щер', щә'ни, бьрьнщ, к'ьнщ, бьрщ, гӧрщ, qәнщ
2. **ч:** чар, чол, чьл, чил, чьлә, чок, бьрчи
3. **ч':** ч'ә'л, ч'ьләк, ч'ьвтин, ч'ә'в, ч'ьра.

Сәwте пешзьманә нәрм

Сәwте пешзьманә нәрм әw сәтьн, к'ижан **бь алик'ариа сәре зьмен у нивәка wи чедьвьн,** хwәха нәрм у титальн. Сәwте пешзьман е титал әвьн: **л, н, р, р'.**

1. **л:** лев, ландьк, ләп, мал, хал, лawьк
2. **н:** нав, нан, ник, нок, нур, хӧнав, дон, сонд
3. **р:** бир, сир, тир, сор, мор, кор
4. **р':** р'ьнд, р'аст, р'о, р'е, р'әхт, дӧр', п'әр'.

Сәwте хьдикие

Сәwте хьдикие әw сәwтьн, **к'ижан ьж гәwрийе дәртен у бәр хьдике п'әйдадьвьн.**

Сәwте хьдикие әвьн: **г', х, q.**

1. **г’:** аг’а, баг’, дәг’әли, даг’

2. **х:** хал, хани, хушк, хун, бәрх, р’әх, wәхт, бәхт

3. **q:** qаз, бәq, р’әq, qар’ин, сылq, coqaq, qawун.

Сәwте ьукьрьнейә нав гәwрие

Сәwте ьукьрьнейә нав гәwрие әw сәтьн, **к’ижан бь ьукьрьне нав гәwриер’а чедьвьн.**

Сәwте ьукьрьнейә нав гәwрийе әвьн: **ь, ь’.**

1.**ь:** ьа, ьеди, ьежа, ьавин, бььар, бььа, зььа, мәь, ьур, ьәwа

2. **ь’:** ь’оч’, р’öь’, п’ьь’ин, ь’әвт, ь’ьш, ь’әйран, бьь’ок.

Пьрс:

1.Бежьн, сәwт п’арәвәйи сәр чәнд к’оме мәзьн дьвьн у наве wан к’ома чийә?

2. Бежьн, чәнд к’оме сәwтайә ч’ук бь алик’ариа әндаме хәвәрдане ьәнә у наве wан чийә?

3. Чьма наве сәwта данинә сәwте лева, сәwте лева у дьрана, сәwте пашзьман, сәwте сәр нивәка зьмен, сәwте пешзьман, сәwте хьдике, сәwте ьукьрьне, е нав гәwрийе?

БАНГ У ДӘРБДАНИН

Зьмане мәда хәвәр п’арәвәйи сәр банга дьвьн. Мәсәлә, **ба-ран, шьван, гь-ран, кь-рьн, көш-тьн, бь-зьн, бь-зьр.**

Хәвәреда чьqа сәwте дәнгани ьәвьн, әwqас жи банг теда ьәнә. Мәсәлә, хәвәра **мал-** да т’әне сәwтәкә дәнгани ьәйә, а ләма жи әw хәвәр ьж бангәкейә. Хәвәра **баран-** да дö сәwте дәнганинә, а ләма жи wеда дö банг ьәнә: **ба-ран,** хәвәра **неч’ирван-**да се сәwте дәнгани ьәнә, а ләма жи wеда се банг ьәнә: **не-ч’ир-ван**.

Хәвәре йәкбанги у п’ьр’банги

Хәвәре **йәкбанги** ьж сәwтәкә дәнгани у сәwте бебанги чедьвьн, ле хәвәре **п’ьр’банги**- ьж гәләк сәwте дәнгани у сәwте бебанги чедьвьн.

Хәвәре йәкбанги- әw хәвәрьн, к’аижанада сәwтәкә дәнгани ьәйә, ле теда ьса жи сәwте бебанги ьәнә. Ьәнә хәвәр, wәки сәwтәкә бебангива тенә готьн, хәвәр жи ьәнә, wәки чәнд сәwте бебангва тенә готьне, мәсәлә: **ба, эл, чар, р’әнг, пьшт, тьшт, мьл, мал, лэп, хун, дьл, зин, дик, ар, ав, бав, хал, сал.**

Хәвәре п’ьр’банги- әw хәвәрьн, к’ижан ьж дө, се, чар у зедә банганә, мәсәлә: **ка-ни, ба-ран, шь-ван, щән-дәк, сәр-к’ар, мәр-т’ал, мьр’-щан, ьә-вал-ти, бь-ра-ти, гө-ваш-тьн, фь-р’ьн-дә.**

Нав хәвәре жоре, е йәкбанги у п’ьр’банги дө щур’ә банг ьәнә. Банг, хьлазийа к’ижана сәwта дәнганива к’өтадьвә, дьвежнә wан **банге сәрвәкьри.**

Мәсәлә: **ба, р’е, то, т’а, т’и, ка, кө, ду, ми, си, п’алә, одә, Сьмо, Миро, кани, мешә, п’ьра, сьре, ә’рәбә, мерани, ьәвк’ари**.

Банг, пашкока к’ижана сәwте бебангива к’өтадьвьн, wан бангар’а дьвежьн **банге сәргьрти,** мәсәлә: **мал, щан, кон, пар, бәq, дон, пьшт, дост, гөнд, пәз, к’ас, щер’, бьр’, р’әз, гав, щәндәк, әскәр, серәк, щинар, мьзгәвт, ььштьн, көштьн.**

Сьпартьна 1-е:

Ван хәвәре жерн бьхуньн, хәвәре йәкбанги, дөбанги у п’ьр’банги ьж wан бь сьре пәй ьәв дәфт’әра хwәда бьньвисьн:

Р’ож, дәр, дост, р’әнг, р’аст, ми, си, дар, ь’әсп, га, р’е, гольк, кәвьр, ьәвал, гаван, щәфа, бәргә, ь’әсту, бьрати, щинарти, гөьер’ин, weран, ав, бан, мерани, ньвисар, ьостати, дости, багәр, зьрав, гьртьн, хwәндьн, хәньqандьн.

Сьпартьна 2-а:

Ван хәвәре жерьн бьхуньн у бьдьнә к’ьвше, к’а чәнд банг хәвәрада ьәнә. Хәвәра дәфт’әра хwәда бь ви щур’әйи бьньвисьн:

1.Пешда наве к’ьнца бьнывисьн

2.Паше наве ь’эйwана бьнывисьн

3.Ле паше жи наве тэйрэда бьнывисьн

4.Пэй wан наве ьащэте хwэлибещэркьрьне бьнывисьн:

кьрас, ч’елэк, шальк, бызьн, гисьн, дьрмьх, элэк, гольк, нери, гиск, мир, qаз, кэвьр, эйлэ, га, бэрх, чарьх, сол, мек’от, к’олос, кондэрэ, кэвотк, wэрдэк, щэ’нэга, бэран, мэр’, дэ’с, ногьн, архальх, сет’ьли, шэнэ.

Банге сэргьрти

Банге сэргьрти эw бангьн, к’ижан ахьриа wан сэwта бедэнганива хьлаздьвэ. Мэсэлэ:

а) **мал, щан, кон, пар, бэq, дон, пышт, дост, гёнд, пэз, к’ас, щер’, бир, р’эв, гав.**

б) **Щэн-дэк, эс-кэр, сэр-к’ар, мэр-т’ал, мьз-гэвт, стэн-дьн, ьыштьн, кёш-тьн, дэw-лэт, гьр-тьн, хwэн-дьн, дэрс-дар, пьс-мам.**

Сьпартьна 1-е:

Ван хэвэре жерьн бьхуньн паше хэвэре йэкбанги, дёбанги, п’ьр’банги бэр бьгрьн у бь сьре пэй ьэв бьнывисьн.

Р’ож, дер, р’энг, р’аст, дэшт, ми, си, би, дар, ь’эсп, га, гольк, кэвьр, ьэвал, нэь’и, зэ’ва, бэргэ, ь’эсту, бьрати, гёьер’ин, wеран, ав, бан, ньвисар, ьостати, зьрав, щанбезари, неч’ирван, хэньqин, хэньqандьн.

Сьпартьна 2-а:

Ван хэвэре жерьн бьхуньн у бьдьнэ к’ьвше, к’а чэнд банг ьэр хэвэрэкеда ьэнэ. Хэвэра дэфт’эра хwэда бь ве пэйьатьне бьнывисьн:

1.Пешда наве к’ьнца бьнывисьн

2.Паше наве ь’эйwане мале бьнывисьн

3.Ле паше жи- наве тэйрэда бьнывисьн

4.Пэй wан- наве ьащэте хwэлибещэркьрьне бьнывисьн:

кьрас, ч’елэк, ьэвалкьрас, бьзьн, ч’ьвик, гисьн, qаз, тэвьр, т’уди, гиск, га, бер, элэк, архальх, нир, кар, гольк, балт’э, qӧльнг, бэран, к’ӧльнг, мэр’, тап’ан, мек’ӧт, шал, к’олос.

ДЭРБДАЙИН

Зьмане мэда хэвэре йэкбанги у п’ьр’ьбанги ьэргав дэрбдайинева тенэ готьне. **Т’эqьл готьна банге хэвэрар’а дьвежьн дэрбдайин**. Банга т’эqьлр’а дьвежьн **банга дэрбдайи**, к’ижан т’эqьл у бь дэрб те готьне, ле wи бангир’а дьвежьн **банге дэрбнэдайи**, к’ижан бет’эqьл у бедэрб те готьне.

Ньвисаре дэрбадйине бь нишана (’) **дьдьнэ к’ьвше**. Хэвэре йэкбанги ьэргав дэрбдайинева тенэ готьне, ле хэвэре п’ьр’бангида ьэргав банге пашьн т’эqьл, бь дэрб тенэ готьне, мэсэлэ: **ма́л, га́, се́, бе́р, ко́н, до́р, хэ́т, мэ́т’, а́в, ба́в, на́н, на́в, гар’а́н, ч’ир’о́к, ьэва́л, бьра́, бьзь́н, гьрть́н, к’ьр’и́н, нали́н, ширь́н, кӧр’ь́к, кэч’ь́к, бьрати́, ьэвалти́, дости́, ьэвк’ари́, гэр’андь́н, ч’ерандь́н, р’уньштандь́н**.

Сэwта дэнгани **бь** дэрбдайин у **бей** дэрбдайин тенэ готьне. Сэwте бедэнгани бь **зьнгин, ч’ьнгин, ь’ьшк у нэ ь’ьшкьн**. Ьэрдӧ к’оме сэwта бь ь’эрфа тенэ нишанкьрьне.

Сэwте дэнгани бь ь’эрфе **а, е, э, э’, и, о, ӧ, у, ь, э** тенэ нишанкьрьне, ле сэwте бедэнгани бь ь’эрфе **б, в, г, г’, д, ж, з, й, к, к’, л, м, н, п, п’, р, р’, с, т, т’, ф, х, ь, ь’, ч, ч’, ш, щ, q, w** тенэ нишанкьрьне.

Зьменда чьqас сэwт ьэнэ, эwqас жи ь’эрф ьэнэ. Хэвэра “**гар’ан**” ьж **дӧ** сэwте дэнгани у **се** сэwте бедэнгани ьатийэ чекьрьне.

Хэвэра “**гар’ан**”-да дэрбдайин ль сэр банга пашьн дьк’эвэ: **гар’а́н.**

Сэwте дэнгани бь алик’ариа ь’эрф “**а**” ьэрдӧ бангада ьатнэ ньвисаре. Банг бь алик’ариа ь’эрфе “**г**”, “**р**’”, “**н**” ьатнэ чекьрьне. Хэвэра “**гара’н**”-да пенщ сэwтьн, пенщ ь’эрфьн.

Хэвэра “**кал**”-да бангэкэ, сэwта “**а**” бь ь’эрфа **а** ьатийэ нишанкьрьне.

Ь’эрфе “**к**” у “**л**” бь ь’эрфе **к** у **л** ьатнэ нишанкьрьне. Хэвэра “**гаван**” ьж дӧ банганэ: “**га-ван**”, сэwта “**г**” бь ь’эрфа **г** ьатийэ нишанкьрьне. Сэwта “**а**” бь ь’эрфа **а** ьатийэ нишанкьрьне.

Банга “**ван**” ьж дӧ сәwте бебанг- “**в**”, “**н**” ьж сәwта дәнганийә “**а**” ьатийә чекьрьне. Хәвәра “**гаван**”-да пенщ сәwтьн у пенщ ь’әрфьн.

Зьмане эздикида хәвәре йәкбанги, дӧбанги, себанги, чарбанги у ье п’ьр’банги ьәнә.

1.Хәвәре йәкбанги: **дәст, нан, сел, мал, ав, щан, кар, хал**

2.Хәвәре дӧбанги: **кьрас, зьман, ьәвал, щинар, эвар, кьрьн**

3.Хәвәре себанги: **ьәвалти, сәрк’ари, мәрвати**

4.Хәвәре чарбанги: **неч’ирванти, ньвисандьн, вәгәр’андьн**.

Сьпартьн:

Ван хәвәре жерьн: **тофан, гьран, ьәвк’ари, дости, ньвиск’ари,** п’арәвәйи сәр бангакьн.

Ван р’езе жерьнда хәвәре бь ь’әрфе тә’ри п’әрәвәйи сәр бангакьн.

1.**Wәлатә** мә **хwәшә**.

2. **Мина гӧла гәшә.**

Wәк’ьландьн

Әм жоре сәwтар’а бунә нас. Бь алик’ариа сәwта хәвәр чедвьн, ьж хәвәра щӧмлә чедвьн.

Мә жоре да к’ьвше, к’а чawa бь алик’арийа ь’әрфа сәwта дьньвисьн.

Пьрсе т’әсәликьрьне у сьпартьне:

1.Бежьн, сәwте дәнгани у сәwте бедәнгани чь щур’әйи чедьвьн?

2. Чь фьрqи нав сәwте дәнгани у бедәнганида ьәйә?

3.Чәнд хәвәре бь сәwте дәнгани: “**а**”, “**е**”, “**ә**” “**ә’**” у “**и**”-ва дәфт’әра хwәда бьнвисьн.

4.Чәнд хәвәре ьса бежьн, wәки бь сәwте **з, к**- ва дәстпедьвьн.

5.Ван хәвәре жерьн бьхуньн у бежьн, к’а сәр к’ижан банге wан дәрбдайин те бььистьне?

Сәрәк, бьзьн, зьрав, газьн, зьвьстан, гьртьн, к’ьлам, кӧштьн, ьеран, хwәндьн, ь’әсьн, әскәр, сewи, хәвәр, мәрьв, дьжмьн.

6.Ван щӧмле жерьнда дәwса ньqьтка Һ’әрфе лазьм бьньвисьн:
Дәрсдар дәфт’әра Сәйране дьрежи Сә.ране кьр у гот:
- Мьн т’ьре, ньвисра дәфт’әра тәда нә р’астә
Сәйране гот:
- Мьн дәрса хwә х..нд, паше сьпарт.н кьр.

Һ’әму хәвәре йәкбанги йәкдәрбдайиньн, хәвәре йәкбанги ьж сәwтәкә дәнгани у ьж йәк, дӧ, се сәwте бедәнгани чедьвьн. Мәсәлә: **дост, п’ост, тьшт, пьшт, жьн, кор, сел, р’ож, мал, дер, ар, бер, ми, к’ер, кон, хан, т’ащ, ав, бав, хал** у е дьн.

Чахе хәвәре йәкбанги бь пашп’ьртьке “**а**”, “**е**” тенә готьне, Һьнге дәрб найе гӧҺастьне, мәсәлә:

досте мьн, п’осте ге, тьште баш, жьна баш, села нен, мала мә, бәра мә, бера дарин, к’ера туж, коне р’әш, ава р’әш, р’ожа хwәш.

Әгәр хәвәр дӧбанги, себангивьн у банге пашьн **“ьн**”-вә у әгәр хәвәре ьса бь алик’ариа п’ьртьке Һәвбәнди бь хәвәре дьнр’а бенә гьредане, Һьнге дәнгани ьж банга пашьн найе готьне, ле дәwса wе дәрб ль сәр п’ьртьке Һәвбәнди те ледане, мәсәлә:

бьзьн: бьзна мьн, **мәзьн:** мәзне мә, **газьн:** газна мәкә, **кьрьн:** кьрна баш, **ньвисандьн:** ньвисара р’аст, **готьн:** готна тә, **хwәндьн:** хwәндьна зьмен.

Әгәр хәвәре ви щур’әйи ньвисареда мина кьрйара бенә хәвтандьне, Һьнге сәwта “**ь**” ль нав банге пашьнда дьминә, те готьне, ләма жи wе ньвисареда дьньвисьн, мәсәлә:

Һ’әсьн к’әт, бьзьн дьч’ерә, хwәндьн тьштәки башә, дәрәwкьрьн нә шӧхӧле мерайә.

Сьпартьн:

1.Фькра жерьн бьхуньн, наве ньвиск’ара же бьньвисьн у дәфт’әра хwәда бь сьрийа Һ’әрфа пәй Һәв йәко-йәко бьнвисьн:

Шагьрта дәрсхана хwәда к’ьтевханә вәкьрьбун, ле пешие wана к’ьтев к’ом кьрьбун. Наве wан к’ьтева әв бун: Ә’зизе Ә’мәр: “Әм эздинә”, Ордихане Ләзги: “Ә’мьре дӧда”, Тьһаре Ә’мәр: “Щангир Аг’а”, Авасе Ә’ли: “Әләгәз”, Ә’рәбе Шәмо: “Дьм-дьм”, Һовһаннес Т’уманйан: “Гик’ор”, Пушкин: “Евгени Онегин”, Ширванзаде: “Намус”, Л. Толстой: “Һесире Кавказе”, Wәзире Әшо: “Мьзгини”, Сирас: “Мәме у Ә’йше”.

2.Фькра жерьн бьхуньн, хәвәрада дәwса ньцьтка wан һ’әрфа бьньвисьн, к’ижан лазьмьн:

Зар’ чун. бедәр. у д.ст бь льст.к. кьрь./ . Ьж wан. йәк. гот: “Wәр.н, әм бьр’ бьл.зьн”./ Гьшк. дәст. һәв гьрт, ле паш. бунә дӧ п’ар. у дәст бь лист… бьр’ кьрьн./ Лист.к. wан гәләки к’ьшан., әw р’ьнд wәсти…. паше чу.. дәрсахн. у дәст бь хwәнд.н. кьр.н.

ХӘВӘРНӘ’МӘ

Хәвәра хәвәрнә’мә йа ӧ’лмийә, әw хәвәрданге ниһандькә, йан жи к’ьтеве, wәки хәвәра теда шьровәдькьн. Хәвәрнә’мә гәләки кери п’ешәзана, зьманзана у ә’дәбйәтнаса тен, хазма- кери wан мәрьва тен, е кӧ лек’олинкьрьна зьмен у ә’дәбйәтева мьжулдьвьн.

Сьпартьн:

1. Әлифбе әзбәр һинвьн у ангори we бона һәр һ’әрфәке пенщ хәвәра бьнвисьн.

Һ’әрф у әлифбә

Сәwте хәвәрдане ньвисареда у чапкьрьнеда бь һ’әрфа тенә ниһанкьрьне.

Әм сәwта дьбьһен у дьвежьн. Әм ьса жи һ’әрфа дьвиньн у дьньвисьн.

Зьмане эздикида **40** ӏ'әрф ӏәнә. Буйә ә'дәт, кӧ ӏ'әрфа бь сьре, пәй ӏәв бьньвисьн.

Наве ӏ'әму ӏ'әрфа, кӧ пәй ӏәв бь сьре тенә р'езкьрьне, **әлифбәйә**.

Гәрә р'еза т'әртифкьрьна ә'лифбе пәй ӏәв биньн бир, чьмки хәвәр хәвәрнә'мада сьре-дор бь р'еза т'әртифа әлифбе тенә ньвисаре.

Әлифба эздийе wәлате Т'ьфаqа Советиейә бәре:

А, Б, В, Г, Г', Д, Е, Ә, Ә', Ж, З, И, Й, К, К',

а, бе, ве, ге, г'е, де, е, ә, ә', же, зе, и, й, ка, к'е

Л, М, М, Н, О, Ӧ, П, П', Р, Р', С, Т,

ле, ме, не, о, ӧ, пе, п'е, р, р'е, се, те

Т', У, Ф, Х, Ӏ, Ӏ', Ч, Ч', Ш, Щ, Ь, W, Q, Э

т'е, у, фе, ха, ӏе, ӏ'е, че, ч'е, ше, ще, ь, we, qe, э.

Ьж ван ӏ'әрфа **дәӏә** е **дәнганинә**. Әw ӏ'әрф жи әвьн: **А, Е, Ә, Ә', И, О, Ӧ, У, Ь, Э**.

Си ӏ'әрф жи е **бедәнганинә**. Әw жи әв ӏ'әрфьн: **Б, В, Г, Г', Д, Ж, З, Й, К, К', Л, М, Н, П, П', Р, Р', С, Т, Т', Ф, Х, Ӏ, Ӏ', Ч, Ч', Ш, Щ, Q, W.**

Ьса жи ӏ'әрфе дәгмә ӏәнә: А', И', О', Ӧ', Ь', Э'

Сьпартьн:

1.Ван хәвәре жерьн бьхуньн у нишанбькьн, к'а ьж чәнд ӏ'әрфа у чәнд сәwта әw чебунә: **ав, мал, сал, кал, баран, бәран, дәрб, ьур, wар, зор, сор, кар, ньвисар, бәхт, ӏәвал, щар, щер', кер', гази, п'ьра, диwар, шорбә.**

2.Ван хәвәре жерьн сьре-дор, бь пәйӏәвӏатьна әлифбе бьньвисьн: **ав, сал, бәран, ч'еләк, дьран, жар, кар, мер, зер', пәз, щер', чол, одә, эләк, ини, шәми, нан, п'ар, к'ар, хал, гьран, бав, wаргә, т'оз, тьри, зер', ӧ'лм, әзбәр, эвар, к'ер, qаз, к'ом, qиз, р'ож, р'азан, чадьр, мал.**

Ӏ'әрфе гьр

Ӏ'әрф ӏәнә- **гьр** у **ьур**. Бь ӏ'әрфа гьр ньвисаре дәстпедькьн. Пәй **щӧмле**, пәй **ӏәйӏолане** (!) хәвәра пешьн, йа ӏ'әму щӧмла, бь ӏ'әрфа

гьр дньвисьн. Ьж we дәр наве мәрьва, е дьнианасие, е ә’йда, е р’ожнә’ма у ковара жи бь ь’әрфа гьр дньвисьн.

1. Наве мәриа бь ь’әрфа гьр дньвисьн, мәслә:

Ә’зиз, Ә’мәр, Мьраз, Qасо, Әфо, Әсәд, Шәро, Бьро, Ьакоб Г’азарйан.

2. Наве дьнианасие (наве бә’ра, wәлата, океана, ч’әма, ч’ийа, шәьәра, гӧнда, к’уча, соqaqa, мәйдана, р’әшайа). Мәсәлә: бә’ра Әмәне, гола Севане, Гӧрщьстан, океана Ә’дьли, ч’әме Әрәз, ч’иайе Араратe, к’уча сәр наве Дро, шәьәре Диарбәк’ьре, р’әшайа Авропайе.

3. Наве ь’әйwана, мәсәлә: Qафр’әш, Ь’ьрч’о, Бещан, Бәшо.

4.Наве ьӧрмәтли, мәсәлә: Мерхасе Щьмьӧрйәта Әрмәнистанейи мьләтийе, Р’ожнә’мәване Щьмьӧрйәта Әрмәнистанейи әмәкдар.

5.Наве ә’йда у р’оже биранине, мәсәлә: Йәке гӧлане, Йәке к’ануна пашьн, Шәр’е Wәт’әниейи мәзьн.

6.Наве р’ожнә’ма у ковара, ньвисаре ә’дәбйәте у сазбәндие, у wана дькьнә нав щот вергула, мәсәлә: р’омана “Дьм-дьм”, опера “Ануш”, р’ожнә’ма “Эздиханә”, к’ьлама Шәройе Бьройә “Ь’әкимо”.

Сьпартьна 1-е:

Ван хәвәре жерьн ьж бәр к’ьтеве бьгрьн у нишанбькьн, к’а ль к’идәре у чьма ь’әрфе гьр ьатнә ньвсиаре:

Т’емуре Әфәнди ль шәьәре Р’әwане дьйа xwә буйә. Сәмәнд Сиабәндов Мерхасе Т’ьфаqa Советиейә.

Сьпартьна 2-а:

Ван наве ә’франдара бь т’әртифа әлифбе сьре-дор дәфт’әра xwәда бьньвисьн:

Ә’зизе Ә’мәр, Ордихане Ләзги, Щәмале Усьв, Ьовьаннес Т’уманйан, Аветик’ Исаьакйан, Хачатур Абовйан, Лев Толстой, Андерсен, Алес’андр Пушкин.

ЗЬВЬСТАН

Ордихане Лəзги
(1958-1997)

БЬРАТИ

Бь сəрк'ариа ван маqула-
Андраник у Щангир Аг'а,
Мə шəр' кьрийə бəр дьжмьна,
Р'оже аза дьле мəда.

Андраник у Щангир Аг'а
Ьəрда шəр'кьрьнə бəр хунхöра,
Шəр'ване wан сəрк'ара
Бьбунə qəсаве дьжмьна.

Мə р'оже чəтьн тəйахкьрьнə,
Мə дьжмьне хwə алт'кьрьнə,
Андраник əм ь'ъзкьрьнə,
Əрмəни бьре мə ь'əсавкьрьнə.

Əм р'азинə ьж wан qöмандара,
Əм азакьрьн ьж хунхöра,
Мə- эзди у əрмəние бьра,
Шəр' кьрийə бəр дьжмьна.

Пəйи мерхас у шəр'вана
Əм, ьəрдö мьлəт, бунə бьра,
Əм дьжин хwəликеда.

Əм нььа сəр т'əхте шайа

Дәрбаздькьн әшq у шайа,
Wан мәзьна әм бир тиньн,
Т’öщар wана әм бирнакьн.

Хәвәре чәтьн:

1.Алт’кьрьн- зорлекьрьн
2.Шәр’ван- е/йа шәр’дькә, шәр’к’арие дькә
3.Qәсав- е пез, дewер шәржедькә
4.Qöмандар- сәрк’аре ә’скәра

Пешданин у пьрс:

1.Шьера “Бьрати” к’и ньвисийә?
2.Хәвәре шьерейә чәтьн ьинвьн у шьровәкьн
3.Бь хәвәре **шәр’ван, qöмадар** щömла т’әшкаилкьн
4.Щангир Аг’а к’ийә?
5.Андраник к’ийә?
6.Андраник у Щангир Аг’а чь кьрьнә?
7.Шьере әзбәр ьинвьн у бежьн

Ордихане Лəзги

ДЬЛЕ ДАЙИКА

Дьле дайика т’ьм р’ə’мə,
Əw ьм сьт’ар, ьм- к’ərəмə,
Эша əwлəд жер’а хəмə,
Ь’əму wəхта бекəлəмə.

Дьле дайика зə’ф назькə,
Бəлге гöле тəньктьрə,
Бой щəгəре тəйахнакə,
Əw дьнə’лə у дьзерə.

Дьле дайика- зəнгьлə,
Ьма əwə- тышт лек’əвə,
Зьнгин ле те
У ьж дərба qə кəр’навə.

Дьле дайика wək бə’рə
У гəлə зу шелудьвə,
Чawa бəзəки сəр селе,
Бьь’əлə у к’ьзин же бе.

Чьqас дöа’, р’ə’м те хwəстьн,
Wан дьлар’а, т’ьм дьхwəхзьм,
Т’ьм- дəрд у кöла бьра дурвьн,
Мина пола тышт пе нəйен.

Мьqатьвне, т’ьме хwəйкьн,
Бьра тə’лие əw нəвиньн,
Дьле дайика назькьн,
Мина ч’ə’ве хwə wан хwəйкьн.

Хәвәре чәтьн:

1.**Сьт’ар-** щи, щие беqәзиа
2.**К’әрәм**- мә’рифәт
3.**Әwләд-** зар’
4.**Бекәләм-** бестьри
5.**Тәньк-** зьрав, назьк
6.**Тәйахнакә-** т’авнакә
7.**Пола-** щур’әки ь’әсьнә
8.**Назьк-** тәньк, зьрав

Пьрс у пешданин:

1.Шьера “Дьле дайика” дәрьәqа чьдайә?
2.Хәвәре шьерейә чәтьн ьинвьн у шьровәкьн
3.Бь хәвәре шьерейә чәтьн щӧмла т’әшкилкьн
4.Шьере ьинвьн у әзбәр бежьн

Ордихане Ләзги

ДӘЙНДАРЬМ

Зер’ у зива дәйндарвьм,
Т’ӧщар- хәма мьн нинә,
Әз бесәь’әт бьнә’льм,
Диса- хәма мьн нинә.

Әз бона тә борщдарьм,
Дайка ә’зизә ширьн,
Бәр зә’мәте тәйи чәтьн
Дахулдьвьм, дәйндарьм.

Тә бона мьн ә’мре xwә
Нәьewьшандийә, дайка мьн,

Бь т’әмамиа ә’мре хwә
Әз борщдарьм, дайка мьн.

Әз дьгәр’ьм- навиньм-
Лайиqи тә- тышт т’ьнә.
Төйи т’ела ә’мре мьн,
Мьнр’а зедә тышт т’ьнә.

Чawa дәрем бьн wи дәйни?
Әз ньзаньм, дьйа ширьн,
Тә р’ож, ә’мьр данә мьн,
Wи ә’мрива дәйндарьм.

Хәвәре чәтьн:

1.Зә’мәт- щәфа
2.Дахулдьвьм- т’әмәнәдьвьм
3.Нәьewьшандийә- бәр нәк’әтийә

Пешданин:

1.Шьере ьинвьн у әзбәр бежьн

2.Бь хәвәре **зә’мәт, дахулдьвьм у нәьewьшандийә** щөмла т’әшкилкьн

МӘСӘЛЕ ЩЬМӘ’ТЕ

1.Агьр бәрдей- бина бисо же найе.
2.Аг’айи к’ефейә,
Малә бьн бәрфейә.
3.Ашван- т’öщар навә п’ошман.
4.Аqьл ль сәриайә,
Нә ль бәжнайә.
5.Баве сьве Хwәдейә.
6.Баре аqьла-
Пышта кемаqьла.
7.Бар мьн наэшинә,
Сәрбар дэшинә.
8.Бьһаре- пәз,
Һавине- р’әз,
Зьвьстане жи- әз.
9.Бемало- бехати, бехало,
Бь мало- бь хати, бь хало.
10.Бәтали- хьравмали.

Хәвәре чәтьн:

1.Бисо- бина п’ине шәwьтанди
2.Ашван- е ашда дьхәвтә

Пьрс у пешданин:

1.Әв мәсәле жорготи к’әнге у чьма тенә готьне?
2.Ван мәсәла һинвьн у әзбәр бежьн.

EZDIKI.COM

QƏWЛЕ МƏҺА

1
Дьнийа дана у сеwьранд,
Дьпива у дьqәдьранд,
Ҳ'иждә ь'әзар мьхльqе бь гьйан дь нав хwәда дәбьранд.
2
П'адшайе мьни дәрмәк'анә,
Ль ба ә'зизе мьн wи ә'йанә,
Әwи ььнәркьр ә'рд у ә'зманә.
3
Әва бу щана ьж мьжә,
П'адшайе мьн ле qәдьранд шәв у р'ожә,
Дь навда дани бөьөшт у дожә.
4
Дь навда дани р'ож у ьивә,
Ьж хафьлан wәрә у бьпивә,
Әwи ньзаньбу Шәмс у Фәрхе Мира әв дьниа бь бөььста дьпива.
5
П'адшайе мьн ль ь'өкөме хwйи бь р'әwайә,
Ль ба ә'зизе мьни дььайә,
Ә'зизе мьн к'ока ве дьниайе кьрийә байә.
6
П'адшайе мьни бь хәwьмбу,
Ьж дөр'а хwәйк'әрәмбу,
Әwи ә'фьранд дөшәмбу.
7
П'адшайе мьн берийә,
Нәчара ве дьниайе бь дәсте wийә,
Әw р'ож кьрьнә сьсейә.
8

П’адшайе мьн щәбарә,
Ль ба ә’зизе мьн фәрwарә,
Әw чар чаршәм у р’ож кьрьнә чарә.
9
Чаршәм р’ожа фадьлә,
Мәләк Фәрхәдин ә’фьрандийә ьж әшq у дьлә,
Бар те нәвә инсани хафьлә.
10
П’адшайе мьни мезьнщә,
Әв дьнийа сәһ’әт у сеншә,,
Әwи р’ож кьрьнә пәншә.
11
П’адшайе мьни щәбарә,
Ль ба ә’зизе мьни фәрwарә,
Шәми р’ожәк бу ьж Мусайе мьни бьни ә’мьр кьрә ьнарә.
12
Әwи ьәрь’әфт р’ож чекьрьн бь жьмарә,
Дә wәрьн, әм п’адшайи бьдьн мәдьһ’а,
Чар ина у се дәһа,
П’адшайе мьн лек барастьн, кьрьнә мәһә.
13
Ьәр доздәһ мәһ бь навьн,
Шәшә зьһанә, шәшә бь хönавьн,
Ьәр доздәһ мәһ бь ь’ъзрәта Мәләк Шихьсьн бь навьн.
14
Ьж qәwле Фәрхе зәргунә,
Ьәрә бь ь’әрфә, ьәрә бь насинә,
Ь’име ьәр дозәд мәһан р’ожа дьнйа

авабуйә, әв р’ож к’анунә.

15

К’ануне ьж хwәр’а хәвәрда:

-Әзьм сәqа ә’рда,

Әзьм ль сәр чьqас дәрда.

16

Сәqа ә’рда әзьм,

Сайа хwә бь тәвзьм,

Бь фәрwара мире хwә бь лəзьм.

17

К’ануне, тә малә нәбьт wеран,

Тӧ домбьки сәйан, бәрфан у багәран,

Те ле пешиа зәбунйан бьки шәр’ан.

18.

Әй, к’ануна ьж бәри

Сьвата р’әш у р’әш бәни,

Т’ӧ мӧхлӧq теда нәдәбьри,

Т’әw ньзанә тӧ нә дости, нә дьжмьни.

19.

Сьват дьве: “Сьватьм, сьват бь навьм,

Мәьәкә бь сәр у ч’ә’вьм,

Гәь дьбарьм, гәь- бь тә’вьм”.

20

Адар дьвә: “Әз адарьм,

К’ьлила чәнди бььарьм,

Р’азгәла зәбунийе бь жарьм”.

21

Нисан дьве: “Адаре хwәье,

Мьн йарәк дьве ьж бәдиле,

Адар чь к’ьлилә, чь к’ьлилә,

Йә бь сәхийә, йә бь бәхилә,

Бәхиле бәхил бь навә”.

Әгәр домбькә сәйан у бабане е ль гоман ч’ьк бькә авә.

22
Нисане дәнг дькьрә,
Бьһара хwә дьхәмьлинә бь к’әск у сьпи, бь сор у зәрә,
Т’ö һ’әде мәһан т’önә ьж мьн бьдә хәвәрә.
23
Гölан дьвежә нисане: “Хwәһе, тö мәһәкә п’ьр’бежи,
Тö бь зәнгә у бь qьр’ежи,
Чь ьж we ч’ә’ле бькьм- хwәдан зә’ф бьдошә,
Доман льнге хwә лехә, бьр’ежә”.
24
Гölан дьвежә: “Әз бь гölьм,
Әз а бь шалул у бьлбьльм,
Әз мәлһ’әма бьрине кölьм”.
25
Әзьм сәхийа бь сәхийан,
Бьһарьм ль чийан,
Ль дәштан т’ер дькьм бьрчийан,
26
Һ’әзиран дьвежә: “Гölане, хwәһе, тö мәһәкә бь эһт’ибари,
Әгәр п’адшайи ль сәре тә сьст бькә һ’әфсари,
Те кәвьр у köч’ькан бьбари”.
27
Гölан дьвежә: “Хwәһе, нәсиви нә бь дәсте мьнә,
И бь дәсте мире мәзьнә,
Тәйр жи бь ә’мьр у фәрwара wи дьфьр’ә”.
28

Ӏ’әзиране дәнг дьӏьлила,
Ьж мәӏан наве мьн ӏавинә,
Әз дьбърьқьм сәр чәнди бәнде мьск’инә.

29
Тирмәӏ дьвә: “Тирмәӏа гәрмьм,
Ӏ’әлимәкә нәрмьм,
Бь щәwхун у бь бендәрьм,
Херәкә бе шәр’ьм”.
30
Илон дьве: “Тирмәье, тә готьнәкә хwәш дьготә,
Тә қӧмаше хwә бь бьӏаки дьфротә,
Тә гәләк бәнде мьск’ин ьж гәрман дьсотә”.
31
Илон дьве: “Әз щьндийа мәӏаньм,
Әз бь мыщльс у р’әшр’ьӏ’аньм,
Әз дайим ьж Шәмсу Фәрхе мирар’а ә’йаньм”.
32
Чьри дьве: “Әм дӧ мәӏьн, нав бь чьри,
П’адшайи әм хәлат дькьри,
Ль сәр мә ӏәнә наз у нә’мәт у тьри”.
33
Чьри дӧ мәӏен к’амьл, т’әмам,
Ль сәр мә хош бунә чьқас тә’м,
Пайиз мирә, ӏәр доздәӏ жер’а дьвьн хӧлам.

34
Ӏат мәӏа нав щәбарә,
Ль ӏәр доздәӏ мәӏен сале дьгерә,
Гәлк бәндә у мьск’ин же дьвиньн херә.
35
Йа мә эздийа сьдq у ӏ’әйа, дӧрьст

сәр п’ышке иманә,
Канийа Сьпи ьж мәр’а нишанә,
Бәри нә ә’рд ьәбу, нә- ә’зманә.
36
Нә бә’р ьәбу, нә бьнйанә,
Хwәде и ьәqбу, хәрqе Шихади, наве Таwьси Мәләк ьж мәр’а дин у иманә.

Хәвәре чәтьн:

1.Сewьранд- чекьр, ә’фьранд
2.Дьпива- чапдькьр
3.Дьqәдьранд- qимәт дьдайе
4.Гьйан- р’öь’
5.Дәбьранд- дьда жийине
6.Ь’ьнәркьр- шанд, ә’фьранд
7.Бььöшт- щьнәт
8.Дожә- щә’нмә, щә’рмә
9.Хафьл- ьечхәм, дьлсар
10.Ь’ököм- ә’мьр
11.Р’әwa- п’ешк’еш, хәлат
12.Хәwьм- хwәйкьрьн
13.К’әрәм- р’ә’м, хер
14.Ә’фьранд- чекьр
15.Щәбарә- зорә, qәwатә
16.Фәрwар- ә’мьр, к’aw
17.Фадьл- ь’әлали, т’әмзайи, беqöсур
18.Сеншц- чап, ьмбәриьәвкьрьн
19.Мезьнщ- qәwатә, cawә, тьрсә
20.Мәдьь’- пәсьн
21.Ь’ьзрәт- ь’әwщә
22.Бьнйат- ь’им
23.Сәq- бан

24.Сәйа- qум
25.Зәбун- бәләнгаз, беqәwат, бек’омәк
26.Мöхлöq- р’öһ’льбәр
27.Гәһ- щарна, һәй щар
28.К’ьлил- к’ьлит, мьфтә,
29.Хwәъе- хwәйе, хушке
30.Бәдил- дәwсгьрти, щигьр
31.Бәхил- әзһ’ьз
32.Һ’әд- изьн, синор
33.Мәлһ’әм- дәрман, ч’арә
34.Эьт’ибар- гöман, бawәри
35.Һ’әфсар- һ’әвсар, гәм
36.Нәсив- п’ар, qьсмәт
37.Дьһилилә- дьдә хәвате
38.Һ’әлим- qәнщ, дьлр’ә’м
39.Qöмаш- п’арч’ә
40.Мьск’ин- бәләнгаз, к’әсив
41.Дьсот- дышәwьтанд
42.Мьщльс- шеwьрханә, диwан
43.Р’әшр’ьһ’ан- р’әшәр’ьһ’ан
44.К’амьл- т’ам
45.Бәндә- һесир, хöлам
46.Сьдq- дьлт’әмьзайи, һ’әлали
47.Һ’әйа- шәрм
48.П’ьшк- п’ар
49.Бьнйан- һ’им, ә’сас

Пьрс у пешданин

1.Чәнд мәъе сале һәнә?
2.Наве мәһа зар бежьн
3.”Qәwле мәһа” һинвьн у әзбәр бежьн
4.Чәнд һ’әйам, фәсле сале һәнә?
5.Бьһар бь чь р’әнга дьхәмьлә?
6.Хәвәре чәтьн һинвьн у шьровәкьн
7.Бь хәвәре чәтьн щömла чекьн

ҚӘWЛЕ ЧАРШӘМА СОР

Чаршәма сәре нисане
Гӧл у ч’ич’әк ьатнә мәйдане,
Таwьси Мәләк р’әйисе имане.

Чаршәма сәре нисане
Шихади Шех Але Шәмса хwәст диwане,
Хwәде бәре хwә да эздихане,
Ль сәр мә дьвә фәрза имане,
Әwә ә’йда эздихане.

Нисане дәнг ле кьрә,
Бьһара хwә дьхәмлинә,
Бь к’әск, сор, сьпи у зәрә,
Т’ӧ һ’әде мәһа т’ьнә,
Ль бәр мьн бьдә хәвәрә.

Чаршәм р’ожәкә фадьлә,
Таwьси Мәләк ә’фьрандийә ьж әшq у дьлә,
Бар те нәвә кәсе, кӧ и хафьлә,
Дәнг йәкә у ь’әзар р’әнгә.

Әзьм ә’рде дәwреш,

Ль сәр мьн дьгәр’ьн чьqас р’öь’льбәр, мьләт у щеш,

Бьра ьж Хwәде у Таwьси Мәләк пештьр хwә нәдә пеш.

Хәвәре чәтьн

1.Гöл- кöлилк
2.Ч’ич’әк- кöлилк
3.Р’әйис- сәрк’ар
4.Иман- баwәри
5.Шех Ал- кöр’, пьсе Шех Шәмс
6.Фәрз- борщдари
7.Ьһ’әд- изьн, синор
8.Фадьл- ь’әлали, т’әмзайи, беqöсур
9.Ә’фьрандийә- чекьрийә
10.Хафьл- ьечхәм
11.Дәwреш- ль вьра- т’әмьз, пироз
12.Щеш- ә’скәр, орди

Пьрс у пешданин:

1.Чаршәма сор к’әнгейә?
2.Таwьси Мәләк к’ийә?
3.Нисан к’ижан мәһа салейә?
4.Нисан бьһара хwә чь р’әнги дьхәмлинә?
5.”Qәwле чаршәма сор” әзбәр ьинвьн у бежьн

ЛУРИН

1.
Qазьм- qаза wи бәри,
Әдә чуйә сәфәри,
Гәдә бунә мыштәри.
2.
Кöр’о, кöр’о, кöр’ани,
Сьмелсоро- бадани,
К’е дьр’әвини- тö зани,
Баве xwә диwан-диwан нәгәр’ини.
3.
Кöр’о, кöр’о, нә ль ван дәра,
Кьрас, дәрпе бәрфа сәра,
Тә бьзәwщиньм элək эла ван к’очәра.
4.
Мьн нә дитийә дöь у перва,
Сәри дәрк’әт т’аха жерва,
Гöнд qöрбавә- жьн у мерва.
5.
Кöр’о, кöр’о, кöр’ани,
Хәнчәлзиво мьлани,
Xwәйе дә’wa гьрани,
Гәдә надьмә зозани.
6.
Кöр’и, кölинәко,
Гәньме сори qәлинәко,
Йәки р’ьнди, ч’ә’вбәләко.
7.
Кöр’е мьн дине,
Нола шәкьр ширьне,
Гöла бәр бине.
8.
Кöр’о, кöр’о, нәбәзә,
Гора льнге тә мәрәзә,

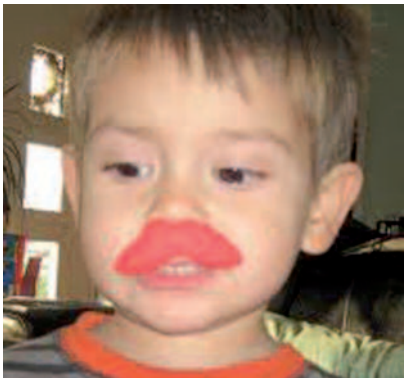

Сурәте qизе хәлqе нәгәзә,
Т’әмам кӧл, мәрәзә.

Хәвәре чәтьн:

1.**Бәри-** wи али
2.**Әдә-** бав
3.**Сәфәри-** р’ewити
4.**Мьштәри-** бьк’ьр’чи
5.**Т’ах-** мәь’әл, к’учә
6.**Хәнчәл-** щур’әки шурә, сильь’ә
7.**Мәрәз-** нәхwәши

Пешданин у пьрс:

1.Лурин к’әнге тенә готьне?
2.Лурина к’и дьвежә?
3.Лурина әзбәр ьинвьн у бежьн
4.Ьун лурине дьн заньн?

EZDIKI.COM

ЬСТЕР’

Мала ьәр эздикида ьстер’ те ььлдане, к’ижанир’а ьса жи дьвежьн хӧдан, мал. Мәсәлә, әм дьвежьн: “Сәре хwә бәр мале дайнә”.

Ьстер’, wәки кәвани, qиз, бук ььлтиньн, ьж щи-нивине нә ьәрр’ойә.

Ьәр эздик сәре хwә, р’оже баре щарәке, пәй сәр-ч’ә’вшуштьнер’а, бәр ьстер’, хӧдане хwә датинә, паше дәрбази шӧхӧл-ә’мәле хwә дьвә.

Эвара р’уе ьстер’ те вәкьрьне, ььлдане, сьвезу- дадьдьн.

Шех у п’ир шәхсе хwә сәр йан- нав ьстер’е хwә хwәйдькьн.

Р’оже к’ьвш, ә’зиз ощах, шәхс тенә сьйаркьрьне, wәки сәре хwә бәр дайньн.

Чахе әм сәре хwә бәр хӧдане хwә датиньн, гәрә бәре мә бәрва р’оььлатевә, бәрва Шәмсвә.

Хәвәре чәтьн:

1.Кәвани- жьна мале

2.Сьйаркьрьн- вәкьрьн

Пьрс у пешданин:

1.Ьстер’ чийә?

2.Ьстер’р’а ьса жи чь дьвежьн?

3.Эзди р’оже чәнд щара сәре хwә бәр ьстер’ датиньн?

4.К’әнге р’уйе ьстер’ вәдкьн у дадьдьн?

5.Чахе сәре хwә бәр мале датиньн, р’уе мәрьва гәрә к’иаливә?

6.Дәрсе ьинвьн у гьликьн

7.Бь хәвәре **ьстер’, хödан, мал** щömла т’әшкилкьн у бьньвисьн

МӘК’Т’ӘВЕ БОНА ЭЗДИАЙӘ ПЕШЬН ӘРМӘНИСТАНЕДА

Дәwр у зәмана бона эздийа гönә, qәдәхәкьрибу, wәки бьхуньн у бьньвисьн. У щара пешьн ә’рде Әрмәнистанеда ьатә щер’ьбандьне, wәки сәва зар’е эздийа мәк’т’әва вәкьн, wәки бькарвьн бьхуньн у бьньвисьн.

Дәрьәqа ве йәкеда әм хазма ковара әрмәнийә “Лумайеда” дьхуньн, йа ьәжмара сала 1904-айә 1-еда. Лазьмә бе готьне, wәки әв ковар шәьәре Т’ьлбиседа дәрдьк’әт.

Кovареда әм, мәсәлә, дьхуньн: “Ь’әсән аг’а, чawa мәрьвәки аqьл, е кö дә’we wи чахи сәрwәхтдьбу, дьхwәст, wәки дәрәща щьмә’та хwәйә тә’рийеда майи у р’енщбәр бьльндкә, у, чawa гьлидькьн, гәлә щара ьиви професор Ег’иазариансе бь qәдьр кьрийә, wәки бәрнә’мәкә сәва мәк’т’әве эздикийә пашwәхтие т’әзә вәбунейә ьнк’уфи ә’мре эздиа ьазьркә. Ле, тә’ләбәхтр’а, ньзам дәст чь, әв мьразе ь’ьжмәк’армайине найе сери.

Мьqаледа, ә’франдаре к’ижане А. Гйурщйанә, паше әм дьхуньн: “ Һ’ökömәта урьса, wәки незиква хәйсәте эздиайи ә’дьли у щә’дандьне хәватейә һәq лек’олинкьрьбу, фә’мдарийә, нькарбу бь ч’ә’ве һечхәмийе бьвә т’әмашәчийа к’ölмә щьмә’т, к’ижан писке һ’әта xwәндьне у мәдәнйәте дьдә к’ьвше, у awa бь орт’әчитиа чәнд кәсе р’әсми, е кö незиква һаш ә’мре эздийа һәнә, сала 1902-а гönде эздиайи Зореда, к’ижан сәр синоре урьс-т’ьркийә, qьрардькьн бь чьхара к’ошке, һ’име мәк’т’әве бь бәрнә’ма мәк’т’әве урьсайә садә дайньн. Бона чекьрьна мәк’т’әве, хәзине 15.000 манат башqәкьрьнә, у зутьрәке авакьрьна авайе мәк’т’әвейи döqати we дәстпебьвә (дьвәк ньһа ьди һатийә чекьрьне). Р’асти жи, wәки һ’имданина ве мәк’т’әве дәрәщәкә гәләки балк’ешә, чьмки әw дькарә бьвә мәк’т’әва döда (йа пешьн, wәки ван сале ахьрийе вәбуйә, гönде Ахбаранейи Qöндәхсазейи эздиадайә), ве гава шарьстаниейә ә’wьлә xwәшда, әз эздийе щинаре мәр’а охьра т’ам дьхwәзьм. Әм ьивидарьн, wәки эзди дьниаер’а we избаткьн, wәки… әw жи дькарьн бьхуньн, xwәндьне у ö’лм бьстиньн, чawa әрмәни у хәлqе щинаре wан, бьра әw баре бь гаве к’усийавә”.

Хәвәре чәтьн:

1.Дәwр- wә’дә, сәдсали, wә’де дьреж
2.Qәдәхәкьри- изьннәдайи.
3.Һ’әсән аг’а- аг’е эла эздиайә һ’әсьниа
4.Р’енщбәр- шьван, гаван
5.Ег’иазарйанс- ö’льмдаре әрмәни, е кö мьqаләкә qимәтли дәрһәqа эздиада ньвисийә
6.Бәрнә’мә- програма
7.Ньнк’уфи- wәкә, бәрәмбәри
8.Һ’ьжмәк’армайи- ә’щевмйаи, тьмалемайи
9.Ә’франдар- е ньвисийә, е чекьрийә
10.Щә’дандьн- xwәстьн, хирәт

11.Лек’олинкьрын- сафикьрын, э’йанкьрын, тедак’урбун

12.Ъечхэми- дълсар, бехэм

13.Писк- дълопе баранейэ ъур, тыштэки ч’ук

14.Р’эсми- диwани, ъ’ökömэти

15.Зор- гöндэ, wэки ньъа э’рде Т’ьркиа-едайэ

16.Чьхарэ- хэрщ, мэсрэф

17.К’ошк- сэра, щие р’уныштьна п’адше

18.Садэ- нэ чэтьн

19.Хэзинэ- хэзнэ, щийе п’эра

20.Qöндэхсаз- гöндэ, wэки ньъа мэрза Щьмъöрйэта Эрмэнистанейэ Арагасотнедайэ, те навкьрьне Р’ьйа Т’эзэ

21.Шарьстани- мэдэнйэт, хwэнди, пешдачуйи

22.К’уси- тэрэwьлэ

Пьрс у пешданин:

1.Щара пешьн к’идэре мэк’т’эве сэва зар’е эздийа вэбун?

2.Дэрьэqа ве йэкеда к’ижан ковареда ньвисарэ?

3.Мьqалэ к’энге чапбуйэ?

4.Ковара “Лумайе” к’ижан шэьэрида дэрдьк’эт?

5.Ъ’эсэн аг’а к’ибу?

6.Ъ’эсэн аг’а чь дьхwэст?

7.Ъ’эсэн аг’а ьиви к’е кьр, wэки бэрнэ’мэке ьазьркэ?

8.К’энге изьн те стэндьне, wэки мэк’т’эва бона зар’е эздийа вэкьн?

9.Мэк’т’эва эздийа к’ижан гöндида гэрэ вэбуйа?

10.Бона чекьрьна мэк’т’эве ьж хэзне чьqа п’эрэ ьатнэ бэрдане?

11.Мэк’тэва бона зар’е эздиайэ пешьн к’идэре вэбу?

12.Дэрсе ьинвьн у гьликьн

13.Гьлик’ан, к’а гöнде Зоре у Qöндэхсазе (Р’ьйа Т’эзэ) к’идэренэ, у бьнэлие wан к’инэ?

14.Э’франдаре мьqала ковара “Лумайе” к’ибу?

Сьмойе Шәмо
(1928-2000)

Ӏ’ькйат дәрӏәqa балч’емкеда

Балч’емк бәре нә ӏабу,
Р’әwша зозан у ч’йабу,
Бәжне, бале, хәмла wи,
Ль ӏ’әму щийа пәсне wи.

П’әр’ у баскә лал у дöр’,
Ньзам ле к’е кьр ньфьр’,
Wәки к’әтә нав доже,
Ӏ’әта ньӏа навеже.

***

Балч’емк р’оке бьрчи бу,
Р’абу бәрбь мала чу,
Чу маләке шәрмә-шәрм,
Ль к’ö бина нане гәрм.
Пирәке нан ледьхьст,
Жь тәндуре дәрдьхьст,
У дәрс дькьр ль сәр ӏәв,
Бин к’әтьбу нав гöнд т’әв.

Балч’емке готе: -Пире щан,
Тö нади мьн ӏ’әвә нан?
Пире готе:-
Нан мьн пә’тйә бой хörәк,
К’е кö бьхwә- мәр’а йәк.
Т’әне бежә тö к’ейи,
Чь тәйрәдә, жь к’öйи?
Ә’сл-ә’сас к’ö ӏатьнә?
Нандайин нә чәтьнә.

Балч’емк тыштә ньзанбу,
Чь тәйрәдә, жь к’öбу?
Вьр хәйиди хwә хwәр’а,
Пешийа ьатә ньфьр’а:
Чawa, хwә ве р’әwша хwә,
Әw ньзанвә хьзме хwә?
Ньа шәрма чь бькә?
Мьрьн wир’а ьындькә.

Гот: -баш, пире, әзе ва
Дьне темә дö гава,
Төйе бьзанви әз к’емә,
Чь тәйрәдә, жь к’öмә.

Р’абу бь ьәрс чу щәм тәйр,
Тәйр ль ә’зман дькьр сәйр.
Готе: -ьәла wәрә вьр,
Әз жи тәйрьм, хwә нә гöр?..
Тәйр ьат ль wи нььер’и,
Доре гәр’йа, зьвьр’и,
Нььер’и wи, дьрана,
Готе: -әв йәк, бьра, на!
Мьшки, гöри, чь ьәйи,
Ле р’ьнд заньм нә жь мәйи.

Балч’емк р’абу, чу щәм гöр,
Р’уньшт ьур-ьур же пьрскьр.
Готе: гöрьм, әз жь wә,
Бьра бунә пешйе мә.
Гöр незикбу нььер’и,
Доре чу-ьат зьвьр’и,
Нььер’и баск у лева,
Гот: - әв йәк- на, малава,
Мьшки, ь’ьр’ч’и, чь ьәйи,
Ле р’ьнд заньм, нә жь мәйи.

Дьле бьрин щәм гӧр’ бу,
Чу щәм ӈ’ьр’ч’а р’азайбу,
Бь ӈ’аләки ӈ’ьшйаркьр,
У жь we ӈа пьрскьр:
- Дьвен, wәки әз ӈ’ьр’ч’ьм,
У р’йа ӈ’ьр’ч’ада дьчьм,
Гәло, р’астә, бежә мьн,
Әз ӈ’ьр’ч’ьм йан- йәки дьн?
Ӈ’ьр’ч’ р’абу, ле ньӈер’и,
Доре чу-ӈат, зьвьр’и,
Ньӈер’и дәв-дьрана,
Готе- әв йәк, бьра, на,
Мьшки, фили, чь ӈәйи,
Ле р’ьнд заньм- нә жь мәйи.

Wьр р’абу, чу щәм мьшка,
Же caw к’ьшанд ӈ’әмушка,
-Wәрьн, щамер, мәтьрсьн,
Әз жь wәмә, нә е дьн.
Әз жи мьшкьм, ӈатьмә вьр,
Бәр ч’ә’ве wә бумә гӧр?
Әз жи мьшкьм хут жь wә,
Кал-баве мьн хьзме wә.
Мьшк незикбун тьрс у лал,
Мире мьшка лап чу бал.
Бәжн у бале ньӈер’и,
Доре чу, ӈат зьвьр’и,
Ньӈер’и баск у лева,
Гот: -әв йәк- на, малава,
Гӧри, ӈ’ьр’чи чь ӈәйи,
Ле р’ьнд заньм нә жь мәйи.
Тәйр, тәрәwьл кәс нәман,
Гьшта пьрси, чу зәман,

Ма т’и, бьрчи, дьлбьрин,
Кьрас у к’öм р’ьт’ьлин,
Чöхе qawə- р’әнг-р’әнги,
Кö дьне бу сәр бәнги,
Зол-золи бу, же wәрийа,
Иди нәчу нав мәрйа.
Шәрма әwe р’ожеда
Әw дьгәр’ә тә’рйеда.
Шәв дьгәр’ә, к’е занә,
Дьвә бьзанвә к’ианә?

Хәвәре чәтьн:

1.**Балч’емк**- тәрәwьләкә бь п’әр’ә
2.**Р’әwш**- хәмьл
3.**Лал у дöр’**- кәвре qимәтлинә
4.**Дожә**- щә’нмә
5.**Хöрәк**- хwәрьн
6.**Хьзм**- мәрьв, пьсмам
7.**Сәйр**- гәр’
8.**Баск**- п’әр’
9.**Лал**- вьра- тьрсйайи, бехәвәрдан
10.**Зәман**- wә’дә, чах
11.**Р’ьт’ьлин**- п’әр’ьтин, qәлышин
12.**Чöх**- щур’әки к’ьнще мерайә, щурәки п’арч’әйә
13.**Wәрйа**- р’ьжйа, бари
14.**К’йанә**- ьж к’ейә

Пьрс у пешданин:

1.Шьере әзбәр ьинвьн у бежьн
2.Балч’емк бәре чawабу?
3.Балч’емке ьж пире чь хwәст?
4.Пире ьж балч’емке чь пьрси?
5.Балч’емк паше чу щәм к’е?
6.Ахьрийа балч’емке бу чь?

7.Бь хәвәре чәтьн щӧмла чекьн у дәфт’әра хwәда бьньвисьн
8.Qә wә балч’емк дитьнә?

Сьмойе Шәмо

Ч’ьвик у р’әшелә

Ч’ьвик у р’әшелә бунә бьре ьәв,
Wә’дәки дьреж әwан ль т’әв.
Чь кӧ дәстк’әта, ьәвр’а дьбьрьн,
Льва гарьс жи ниви дькьрьн.
Э, дьне аза, п’әр’ у баскә ле,
Дәqәке дәште, йа дьне ль ч’йе.
Ьәрдӧ жи щьал, сәрхwә, бәдәwбун,
Ь’әму щйа wанр’а ширьн у шабун,
Бе хәм у хьйал, дьнйа азада
Ь’ӧба wан бал ьәв, мот’аще ьәвда.

Ле ве жи бежьм, әва жи ьәбу,
Р’әшелә ьәла wи р’әнги нибу.

Qьжьке бьһист әв йәка, ани
Дәхәсйа дьла т’әләкәк дани:
Нава әледа әwе бәлакьр,
Wәки ч’ьвике тыштәки ьа кьр:
Сәре р’е львә гарьс we ч’ә’вкьр,
У бе р’әшелә we т’әне тә’мкьр.
Wә’дә чьqа чу, гьли мәзьн бу,
Р’әшеле дәрәw р’асти инакьр.
Йа хwә ч’ьвике пәйр’а т’овәкьр.
Бьрати wи ьишт, чу щәм qьжьке,
Т’обәкьр нәдә наве ч’ьвике.
Зәwьщи, пер’а, гӧьер’и кьрас,
Wә’дәки кьнда ьогьр бу нәнас.

Чәнд сал дәрбазбун, ахьрйе п’ошман бу,
К’әта зә’ф ава, ле р’әнг же нәчу.
Ах у wax к’ышанд, ча ьылда-дани,
Бьратйа бәре ле шунда нани.
Ь’әта нььа жи ч’ә’в дьгәр’инә,
Wәхта пир ь’әwше к’ут дьр’әшинә,
Ч’ьвик те дикр’а бьратийе дькә,
Р’әшелә жи те гӧва т’оп дькә,
Qәста те, ьәрщар дьве ч’ьвике:
-Бьбахшинә мьн тӧ ве йәке…
Дәрәwa дьне мьн р’аст инакьр,
Әва ә’щева ль сәре xwә кьр.
Ле ч’ьвикер’а ь’әму жи йәкә,
Wи кьрасива бьре наснакә.

Хәвәре чәтьн:

1.**Р’әшелә**- щур’әки тәйрәдайә
2.**Гарьс**- щур’әки гәньмә’сьлә
3.**Ь’ӧв**- ь’ьзкьрьн
4.**Мот’ащ**- лазмайи
5.**Qьжьк**- щур’әки тәйрәдайә
6.**Дәхәси**- хьрави, нәьәqи
7.**Т’әлә**- ьащәтә, пе тәрәwьла, тәйрада дьгрьн
8.**Инакьр**- бawәркьр
9.**Т’овәкьр**- сонд xwәр тыште ьса нәкә
10.**Ьогьр**- ьәвал
11.**К’ут**- нане шәwьти
12.**Гӧва** - xwәдегьрави, йани

Пьрс у пешданин:

1.Шьере әзбәркьн у бежьн
2.Ч’ьвике у р’әшеле чawa бьрати дькьр?
3.Qьжьке чь кьр?

4.Р’әшеле готна қьжьке чаwа қәбулкьр?
5.Ахьрийа ч’ьвике у р’әшеле бу чь?
6.Мә’на ве шьере чийә?
7.Бь хәвәре шьерейә чәтьн щӧмла т’әшкилкьн у дәфт’әра хwәда бьньвисьн.

Сьмойе Шәмо

Р’уви р’увитйа дькә

Р’увик ьатә ь’әwша мә,
Ч’ә’в ль мьришке мә.
Мьн готеда: - р’уви, тӧ
Весве ьа зу дьчи к’ӧ?
Сәкьни, ч’ә’в щущука,
Бе тьрс аьа щава мьн да:
-Кәванийа ч’ук, бьбахшин,
Иро чәндә бал мә шин,
Бьре мьни қәмә-қайиш,
Т’әне р’абйә, чуйә аш,
Нььа дьлем бьринә,
Wи дьгәр’ьм, вьр нинә?

Хәвәре чәтьн:

1.**Ь’әwш**- ь’әйат
2.**Кәвани**- жьна мале
3.**Шин**- вьра- шин-гьри
4.**Қәмә-қайиш**- вьра- хәмла бь қәмә (щур’әки шур) у қайиш
5.**Дьлем**- дьле мьн

Пьрс у пешданин:

1.Шьере әзбәркьн у бежьн
2.Нета шьере чийә?
3.Бь хәвәре **ь’әwш, кәвани, қәмә, қайиш** щӧмла чекьн у бьньвисьн.

ЗЬМАН

Р’АСТНЬВИСАР

Растньвисар п’арәкә ьинбуна зьменә. Wеда қануне ньвисара р’аст тенә шьровәкьрьне. Ьәр зьманәки ә’дәбйәтида р’астньвисара we ьәйә.

Зьмане эздикида ньвисара щур’әки т’ьнә. Мә’ни әwә, wәки эзди ььнә wәлатада ә’лифба **ә’рәби** (Ираq, Суриа), Т’ьркиаеда- ә’лифба **латини**, ле щьмьӧрйәте Т’ьфаqа Советиейә бәреда- әлифба **урьси (кьрьли)** у чәнд ь’әрфе латини дьдьнә хәвате.

Ьәр әлифбәк қӧсур у четьрбуне we ьәнә у әw ьж ьәв башқәнә. Фьрқийа wан нә кӧ т’әне бь щур’е ньвисара ь’әрфанә, ле ьса жи- әwә, wәки ьәр әлифбәкеда хәвәра бь чәнд щур’а дьньвисьн.

Ве р’езьмана эздикида дәрьәqа қануне зьмане эздие Т’ьфаqа Шewрейә бәреда ньвисарә, лазьмә әм чәнд қануне р’астньвисара зьмане эздики т’оməри бьньвисьн.

Лазьмә ьса жи бежьн, wәки зьманзаниеда се қануне р’астньвисаре ьәнә:

А. р’астньвисара сәр қануна сәwта

Б. р’астньвисара сәр қануна щур’әзанәбуне

В. р’астньвисара сәр қануна қьраре ньвисара т’арихи.

Ньвисра эздиа қӧр’не навинда бь әлифба **эздики** ьатийә кьрьне. Ле дәст мә’ние башқә-башқә әлифба эздики, wәки ьж 33 ь’әрфайә, ьатийә биркьрьне у пашwәхтие әлифбе ә’рәби, wә’дәки- әрмәни, ле пашелатини у урьси ьатнә хәвтандьне. Ньвисара эздики ь’имли сәр қануна сәwтайә, сәр хәвәрдан у готна хәвәранә, ле гәрә әм гӧь бьдьнә чәнд қануне щур’ә, ь’әсаве қануне гӧьастьна хәвәра у щур’е wан жи бьвиньн.

Р’астньвисара хәвәра щур’е ь’алада

Зьмане эздикида гәләк хәвәр сәwте “**в**”, “**д**”, “**р’**” у “**т**’”-ва хьлаздьвьн

йане жи- ахьриа wан сəwтава те готьне. Мə'на ве йəке, чахе пашп'ьр'тьке щур'е ь'ала дьгььижə ахьрийа наве ьа, wан хəвəра шаш дньвисьн. Wəки шашийа нəкьнə нав щур'е ь'але нав, ньмуне р'астньвисара **ь'але т'əвайи**, **ь'але ьəвр'а** у **ь'але щиwар** we бенə ньвисаре.

Р'астньвисара хəвəра ь'але т'əвайида

Хəвəр, ахьриа к'ижана сəwта "**в**"-ва те готьне, гəрə ви щур'эйи бенə ньвисаре:

Пьристав: əз у Пьристав**ва** чунə шəьəр. **Ч'э'в:** бəлге даре ч'э'в**ва** зəльqи. **Зьрав:** к'ьмбəр бəжна зьрав**ва** гьредан. **Хав:** пиваз гоште хав**ва** ьуркə у текə к'ьфтə. **Зив:** Сьмо зьнщир к'ьр'и у сəь'эта хwəйə зив**ва** гьреда.

Р'астньвисара хəвəра ь'але ьəвр'ада

Зьмане мəда хəвəре ьса ьəнə, ахьриа к'ижана сəwте "**р, р'**"-ва сəр наве qьсмеи нер тенə готьне у хəвтандьне. Мəсəлə: **кöр', кəр', щер', зер'** у гəлəке дьне.

Хəвəре wа гəрə ь'але ьəвр'ада ви щур'эйи бенə ньвисаре: кöр': **кöр'р'а** (мьн кöрр'а гот). Кəр': **Кəр'р'а** (К'öлък Кəр'р'а чу шер'), Щер': **щерр'а** (мышк qöлка щерр'а дəрк'эт). Кəвьр: **кəвьрр'а** (мə'р бəр кəвьрр'а к'ьшийа) у е дьн.

Ви щур'эйи лазьмə ьса жи хəйсəтнав бенə ньвсиаре, к'ижан ахьриа wан сəwта "**р**"-ва те готьне. Мəсəлə, **сор, кор, жир, пир, к'ур, ьур** у е дьне. **Сор:** Сьмо бəр ханийе **сорр'а** чу. **Кор:** Мьн гöндие **корр'а** нан ани. **Жир:** Əwи п'ешк'еш хəватчие **жирр'а** шанд. **К'ур:** Wана нəqəв бьн гола **к'урр'а** qəлашт.

Р'астньвисара хəвəра ь'але щиwарда

Зьмане эздикида хəвəре ьса ьəнə, ахьриа к'ижана сəwте "**д**", "**т**"-ва тенə готьне. Əw хəвəр ниви **qьсми мерьн**, ниви жи- **р'əнгнавьн**.

EZDIKI.COM

а) наве **цьсми мер**: **гӧнд, дӕрд, хорт, дост** у е дьн

б)**р’ӕнгнав: р’ьнд, бӏьнд, кӧрт, хӧрт** у е дьн.

Хӕвӕре wa ь’але щиwарда ви щур’ӕйи гӕрӕ бенӕ ньвисаре: **гӧнд: Гӧндда** мӕк’т’ӕв сазбуйӕ. **Хорт:** Дьле **хортда** хӕм у хьйал нӕман. **Кӧрт**: Р’езьмана мьнӕ **кӧртда** щур’е хӕвӕра ьатнӕ шьровӕкьрьне. **Бӏьнд: Ӕм** дӕрсхана **бӏьндда** ьиндьбун. **Р’ьнд:** Qӕлӕм дӕсте кӕч’ка **р’ьндда** бу.

Р’астньвисара хӕвӕра, ахьрийа к’ижана сӕwте дӕнганива тенӕ готьне

Зьмане ӕздикида бь мӕ’на ль ьӕвк’ӕтьна сӕwте ахьрийа хӕвӕра у п’ьр’тьке щур’е ь’але хӕвӕра гӕлӕ хӕвӕра шаш дьньвисьн. Сӕва р’астньвисара хӕвӕра, ахьриа к’ижана сӕwте дӕнганива тенӕ готьн, жере чӕнд qануне р’астньвисара wан ньвисарьн:

А. Хӕвӕр, ахьрийа к’ижана сӕwта дӕнганийӕ “**и**”-ва те готьне, гӕрӕ ь’але ьвбӕндида ви щур’ӕйи бенӕ ньвсиаре:

кани: канийа сар, **хани**: ханийе бӏьнд, **мӕри:** мӕрийе мӕ, **щари**: щарийа Зине, **нери:** нерийе нав пез.

Хьрави: хьравийа wан, **qӕнщи**: qӕнщийа тӕ, **п’ьр’ани:** п’ьр’анийа мӕрийе гӧнд ль голе бун, **ширани**: ширанийе буке xwарьн, **мерани:** меранийа wан.

Сӕрк’ари: сӕрк’ариа гӧндӕки, **дости**: достийа мӕ.

Ьӕвалти: ьӕвалтийа мӕ, **бьрати**: бьратийа мьлӕта, **щианрти**: щинатийа гӧндийа, **шьавнти**: шьвантийа мӕ.

НАСИ: Хӕвӕре wa щарна ви щур’ӕйи дьньвисьн: **канйа** сар, **ханйе** бӏьнд.

Ахьрийа наве wa, е жоре ньвиси ь’але тӕwандида ьса жи гӕрӕ сӕwта “**и**” у щур’е тӕwандида (“**е**”) бе ньвисаре. Мӕсӕлӕ: К’ома **ьӕвалтийе.** Шӧхӧле **бьратийе.** Ава **канийе**. К’ьнще **щарийе**. Дӕнге **меранийе**. Хӕвата **гӧндитийе**. Ьащӕте **ьостатийе** у е дьне.

Б. Хӕвӕр, ахьрийа к’аижана сӕwта дӕнганийӕ “**у**”-ва те готьн, лазьмӕ

ӏ’але **ӏәвбәндида** ви щур’әйи бенә ньвисаре: **стру**: струйе ге, **мәжу**: мәжуйе сәре wи, **ду**: дуйе эгьр, **р’у**: р’уйе wи, **му**: муйе сери.

Щарна хәвәре wa ньвисареда ви щур’әйи дньвисьн: **стрйе** ге, **мәжйе** сери, **мйе** бьзьне, **р’йе** wи, **дйе** эгьр.

Ньвисара ви щур’әйи нә р’астә.

В.Хәвәре qьсми мер, ахьрийа к’ижана сәwта дәнганийә “**а**”-ва те готьн, гәрә ӏ’але ӏәвбәндида ви щур’әйи бенә ньвиаре: **га**: гае мә, **бьра**: бьрае мьн (йане жи- бьре мьн), **зә’ва**: зә’ве мьн, **ба**: бае сар.

Ньвсиара **гайе** мә, **бьрайе** мьн, **зә’вайе** wә, **байе** сар нә р’астә.

Ӏ’але ӏәвбәндида ван хәвәра ви щур’әйи дьдьн хәвтандьне: ч’әрме **га** (йане жи- ч’әрме **ге**), дәнге **бьре** (йане жи- дәнге **бьра**), мала **зә’ве** (йане жи- мала **зә’ва**), ль бәр **бе** (йане жи- ль бәр **ба**), т’аще **п’адше** (йане жи- т’аще **п’адша**) у е дьн.

Әв ӏәрдӧ ньвисар жи р’астьн.

Г.Зьмане эздикида ӏьнә хәвәр ӏәнә, ахьрийа к’ижана сәwта “**а**”-ва те готьн. хәвәре ьса **ӏ’але ӏәвбәндида** ахьриа xwә **нагӧӏезьн**, ле **ӏ’але тәwандида** ахьриа xwә **дьгӧӏезьн**. Мәсәлә:

ӏ’але ӏәвбәнди: п’ьра: п’ьра мәзьн, **ч’ьра**: ч’ьра бьч’ук, **шьма**: шьма зәр, **сәрма**: сәрма чоле у е дьн.

ӏ’але тәwанди: шәwqa **ч’ьре**, кәвре **п’ьре,** ль бәр **сәрае**.

Ньвисара ви щур’әйи р’астә, чьмки әw қануна гӧӏастьна навава гьредаийә.

Д. К’ома хәвәре ьса ӏәйә, ахьрийа к’ижана сәwта дәнганийә “**ә**”-ва те готьн. Мәсәлә: **гәдә, ә’рәбә, п’әрә, сәлә, п’әрдә** у е дьн.

Хәвәре wa наве сәр qьсми жьньн, ниви жи- сәр qьсми мерьн. Әw нав ӏ’але ӏәвбәнди у ӏ’але тәwандида сәр қануна гӧӏастьна наве qьсми жьн у qьсми мер тенә гӧӏастьне:

а)ӏ’але ӏәвбәнди: **гәде** к’уче, **п’але** мә, **ә’рәба** мәзьн, **сәла** бьч’ук, **п’әре** зер’, **п’әрда** дьреж у е дьн.

б)дәнге **гәдә**, ӏәqе **п’алә**, нире **ә’рәбе,** нен бькә **сәле,** qазьнцкьрьна **п’әра**.

Ньвисара бәнде а) у **б)**-да р’астьн, чьмки әw сәр қануне гӧӏастьна нава ӏатнә ньвисаре.

Е. Хәвәр, ахьрийа к'ижана сәwта дәнганийә "**е**"-ва те готьн (**р'е, де, сьре, к'ьре, сьсе, гьре, п'е** у е дьн), гәрә сәр қануне жерьн бенә ньвисаре:

Чахе хәвәр ь'але ьәвбәндида тенә хәвтандьне, ьынге сәwта "**е**" те гӧьастьне у дәwса we сәwта "**и**" те готьне у п'ьр'тьке ьәвбәнди (**а, е**), гәрә сәwта "**и**" бе ньвисаре:

р'е: р'ийа т'әзә, **де:** дийа мьн, **п'е:** п'ийе мьн, **сьре: сьрийа** тә.

Дйа мьн, **п'йе** мьн, **сьрйа** тә, **к'ьрйа** от'ахе, **сьсйе** пешьн- **нәр'астьн.**

Ж. Хәвәр, ахьрийа к'ижана сәwта "**ӧ**"-ва те готьн, ь'але ьәвбәнди у ь'але тәwандида гәрә ви щур'әйи бенә ньвисаре:

а) ь'але ьәвбәндида: **дӧдӧ, дӧде** wи, **тӧ: те бежи**

б) ь'але тәwандида: **е дӧда.**

Р'астньвисара хәвәра, к'ижанада сәwта "ь" ьәйә

Зьмане эздикида сәwта "**ь**" сәwтәкә гәләки фәрзә. **Ә**w сәwта банга дьә'фринә у нав хәвәре йәкбанги, дӧбанги, п'ьр'бангида п'әйдадьвә. Р'астньвисара ве сәwте ньвисареда гәләки фәрзә.

1) сәwта "**ь**" нав хәвәре йәкбангида: **дьл, мьл, зьл, кьл, чьр', гьр', льв, бьск, мьшк, ч'ьлк, гьшк, пьшт, сьст, дьз, пьшт** у е дьн.

2) сәwта "**ь**" хәвәре дӧбангида: **бльнд, бьшкок, бьь'ок, бььар, ч'ьра, бьра, дьран, сьвьк, зьман, бьзьн, ситьл, бьзьр, бьзуз, дьзин, дьлэш, кьрьн, бьрьн, кӧштьн, мьрьн, бьрин, бьр'ин, дьжмьн, мәзьн, ширьн, газьн, ь'әсьн, бьлбьл, А'дьл, Бәк'ьр, Надьр, Хьдьр, Сьмо, шьван, гьзер** у е дьн.

3) сәwта "**ь**" хәвәре се-чар бангида: **зьвьр'ин, фьльтандьн, ньқьтандьн, мьжмьжк, вәгәвьзандьн, р'ахьстьн, ньтьрандьн, п'ьр'п'ьтин, шеландьн** у е дьн.

Бь мә'на гӧьастьна щур'е хәвәра сәwта "**ь**" ван хәвәре жорьнда щарна ьндадьвә, щарна жи- щие сәр хwә дьминә. А ләма жи щарна дньвисьн: **дьле** мьн у **дле** мьн, **мьле** мьн у **мле** мьн, **мьле** wи у **мле** wи, **бьне** мале у **бне** мале, **бьре** мьн у **бре** мьн, **ситьла** аве у **ситла**

аве, гоште **бъзьне** у гоште **бъзне**, **мәзьне** гönд у **мәзне** гönд е гәләке дьн.

Бона ньвисара хәвәра щур'әкивә, хwә қьрарәке бъгрьн.

А. ь'әму хәвәре йәкбанги, к'ижанада сәwта "**ъ**" ьәйә, гәрә ь'але ьәвбәндида у тәwандида сәwта "**ъ**" бәрнәдьн, бньвисьн.

Мәсәлә **дьл**: **дьле** мьн, агьр к'әтә **дьл**, дәрде **дьла, мьл**: **мьле** мьн дәшә, әwи дәст авитә **мьле** мьн, **мьн**: бьдә **мьн**, **мьне** бъгота, хушка **мьнә** бьч'ук у е дьн.

Б. ь'әму хәвәре дöбанги, к'ижанада сәwта "**ъ**" ьәйә, ь'але тәwандида у ьәвбәндида **банге пашьнда** сәwта "**ъ**" ьндадькьн. Мәсәлә: **бъзьн** ьат, шире **бъзне,** гönде **мәзьн**, **мәзне** гönд**, ситьл** к'әт, **ситла** аве, **чекьрьн** нә тыштәки р'әь'әтә, **чекьрна** мале, ьәqе **чекьрне**, **Бәк'ьр** ьат, **Бәк'ре Ә**'мо, **Әw** чу щәм **Надьр**, **Надре** Хöдо у е дьн.

В. сәwта "**ъ**" ь'але тәwандида у ьәвбәндида ль банге пашьн, е хәвәре се-чар банги, ьндадьвә. Мәсәлә: **нәqьшандьн**: **нәqшандьна** диwер, дәрмане **нәqшандьне, ньвисандьн: ньвисандна** к'ьтеве, qәләма **ньвисандне** у е дьн.

Wәки ньвисара хәвәре дöбанги, себанги у чарбанги щур'ә-щур'ә нәньвисьн, лазьмә wан ь'але р'астда, ь'але ьәвбәндида у ь'але тәwандида щур'әки бньвисьн, банге wанә пашьнда сәwта "**ъ**" бньвисьн. Мәсәлә: **Бъзьн** ьат, **бъзна** р'әш, шире **бъзне**, **мәзьн** ьат, **мәзне** гönд, гази **мәзна** бькә, **хwәндьн** р'әь'әтә, к'ьтева **хwәндне, хwәндна** к'ьтеве у е дьн.

Р'астньвисара хәвәре дöщаркьри

Зьмане эздикида гәлә хәвәре дöщаркьри ьәнә. Wан хәвәра ньвисареда щур'әки наньвисьн, wана дö-се щур'а дьньвисьн. Wәки wан хәвәре дöщаркьри щур'әки бньвисьн, жере чәнд қануне р'астньвисара к'оме хәвәре дöщаркьри, башqә ьатьнә ньвисаре.

А. Хәвәре дöщаркьри, к'ижан фькьра wан кьрьн у буйинер'а гьредаийә, лазьмә башqә бньвисьн, нав wанда щьг'изе дайньн. Ньвисара дöщаркьри у щьг'из навда нишандькьн, wәки хәвәр сәр фела те ь'ә-

савкьрьне у фела “**кьрьн**”-ва йан жи “**бун**”-ва зьменда дьдьнә хәвтандьне. Әw хәвәр әвьн:

Р’әдә-р’әд, т’әдә-т’әд, вьзә-вьз, дижә-диж, налә-нал, зарә-зар, вьр’ә-вьр’, гьр’ә-гьр’, п’ьстә-п’ьст, гьрмә-гьрм, вьнгә-вьнг, ч’ьзә-ч’ьз, хӧшә-хӧш, вьжә-вьж, гьзә-гьз, фьр’ә-фьр’, хӧлә-хӧл, дажә-даж, дужә-дуж у гәләке дьн.

Ньвисара ван хәвәра ви щур’әйи нишандькә, wәки әw хәвәр фькьра хwә фелава гьредайинә у әw гьшк нишандькьн, кӧ кьрьн йан жи буйин пәй ьәв дьдәwьмә: **дижә-диж кьрьн** нишандькә, wәки пәй ьәв дькьнә дижин.

Б.Хәвәре дӧщаркьри, ахьриа к’ижанада пашп’ьр’тьке **–ок, -к, -и, -андьн, -стан, -отанки** тенә готьне, лазьмә wана т’әв ьәв бьньвисьн, чьмки әw хәвәр, гьшк минани нава йан жи мәсдәра тенә хәвтандьне у фькьра wан навар’а гьредаийә, мәсәлә:

а)Qӧлqӧлки, сорсорки, бьр’бьр’ки, ьурьурки у е дьн.

б)Сорсори, qӧлqӧли, ьурьури, р’әшр’әши, бьр’бьр’и, шахшахи, золзоли у е дьн.

в)Гәзгәзк, мьжмьжк, хашхашк, р’әшр’әшк, зәрзәрк, мә’змәзк, кьр’кьр’к, п’ьр’п’ьр’к у е дьн.

г)Мьжмьжок, гәзгәзок, фьр’фьр’ок, к’әнк’әнок, бьрqбьрqок, qар’qар’ок, гьнгьнок, ләqләqок, бьлбьлок у е дьн.

г’)П’ьр’пьтин, хьмхьмин, хӧлхӧлин, qыщqыщин, мьлмьлин, гӧлгӧлин.

д)П’ьр’пьтандьн, хьмхьмандьн, хӧлхӧландьн, гӧлгӧландьн, гьр’гьр’андьн, qыщqыщандьн у е дьн.

е)Гор’-гор’ьстан, дар-дарьстан, чол-чольстан, ч’ийа-ч’ийастан-гәрм-гәрмьстан у е дьн.

Р’астньвисара жьмара

Зьмане эздикида чәнд хәвәре жьмара ьәнә, wәки щарна р’аст наньвисьн. **Әw** хәвәр әвьн: **дәь, сәд** у чәнд хәвәре жьмаре баргьрани.

1) хәвәра дәь башqә дӧ щур’а дьньвисьн: **дә** у **дәь**. Ьса жи хәвәре жьмаре баргьрани, к’ижан бь алик’ариа жьмара **дәь** чебунә, дӧ щур’а

дньвисьн,

2) йанздэ, донздэ, се(н)здэ, чардэ, панздэ, шанздэ, ӏ'ьвдэ, ӏ'иждэ, но(н)здэ,

3) йанздэӏ, донздэӏ, сездэӏ, чардэӏ, панздэӏ, шанздэӏ, ӏ'ьвдэӏ, ӏ'иждэӏ, но(н)здэӏ.

Ньвисра бэр 2)-а **р'астэ, ьса жи бньвисьн**.

4)Хэвэра **сэд** башqэ дньвисьн **сэд,** ле хэвэре баргьрани, к'ижан бь алик'ариа we ӏатьнэ чекьрьне, дӧ щур'а дньвисьн:

а)дӧсьд, сесьд, чарсьд, пенсьд, шэсьд, ӏ'эвсьд, ӏ'эйсьд, нэсьд

б)дӧсэд, сесэд, чарсэд, пенщсэд, шэшсэд, ӏ'эвтсэд, ӏ'эйштсэд, нэӏсэд

5)Лазьмэ ӏэргав бньвисьн: **дӧсьд, сесьд, чарсьд, пенсьд, шэсьд, ӏ'эвсьд, ӏ'эйсьд, нэсьд. Э**в щур'э р'астьн.

Р'астньвисара фела

Ӏ'эму **феле ӏ'имли**, **феле э'фьранди** у **феле баргьрани** чawa мэсдэр (наве кьрьне у буйине) ӏ'але р'астда, ӏ'але тэwандида у ӏ'але ӏэвбэндида гэрэ щур'эки бенэ ньвисаре, хенщи we йэке, гэрэ п'аре феле баргьрани жи wан ӏ'алада т'эв ӏэв бньвисьн.

1)**феле ӏ'имли**: **ӏатьн**: ӏатьн у чуйин нэ р'эӏ'этэ,/ ӏатьна мэ башбу,/ чахе ӏатьне эм нэ ль we дэре бун: **к'этьн** у р'абуна wан:/ к'этьна даре, wэхта р'ек'этьнебу у е дьн.

2)**феле э'фьранди, к'ьшандьн**: к'ьшандьна аве,/ **р'эвандьн**, р'эвандьна жьне,/ р'ожа р'эвандьне,/ **гэр'андьн:** гэр'андьна ӏ'эспе,/ ӏ'эспе бьдэ гэр'андьне,/ **ньвисандьн**: ньвисандьна к'ьтеве,/ к'ьтев ӏатэ ньвисандьне у е дьн.

3)**вэкьрьн**: вэкьрьна дери,/ дэри данэ вэкьрьне,/ **газикьрьн**: газикьрьна мера,/ чахе газикьрьне,/ **азабун**: р'ожа азабуне ӏатийэ,/ **ӏазьркьрьн**: ӏазьркьрьна шӧхӧл,/ бона ӏазьркьрьне лазьмэ к'омэке бьдьн,/ **наскьрьн**: наскьрьна мэ,/ эwи эм данэ наскьрьне у е дьн.

Ӏ'эму щур'е wэ'дэда гэрэ п'аре феле баргьрани е бь алик'ариа пешп'ьр'тька у феле ӏ'имли т'эв ӏэв бньвисьн, мэсэлэ: **вэкьрьн**: вэнэкьр, вэдькьр, вэкьрбу, вэкьрийэ, вэдькьм, вэнакьм,/ **р'ахьстьн**:

р’ахьст, р’анәхьст, ра’дьхьст, р’анәдьхьст, р’ахьстьбу, р’ам(н)әхә, р’ахә, р’анахьм,/ **wәргьртьн:** wәргьрт, wәрнагьрьм, wәрнәгьрт, wәрдьгьрт, wәрдгьрьм, wәргьрә у е дьн.

Р’астньвисара феле баргьрани

Феле баргьрани, к’ижан ьж нав у фела ћатьнә чекьрьне, бь ви щур’әйи дьньвисьн:

Нава к’еләка фела ћьнәки дур дьньвисьн. Мәсәлә: **ћазьркьрьн**: мьн ћазьркьр, тә ћазьркьр, мьн ћазьрдькьр, әзе ћазьркьм, мьн ћазьркьрийә, әwe ћазьрдькә, мьне ћазьркьра,

Ћинкьрьн: әз ћинбум, мьн ћиндькьр, тӧ ћинвә, әw ћиндьвә, әз ћинбумә, әw ћиннавә, әwe ћинбуйа у е дьн.

Фел, к’ижан бь алик’ариа феле **кьрьн, бун** у хәвәре дӧщаркьри ћатьнә ә’франдьне, гәрә бь ви щур’әйи бенә ньвисаре. Нав хәвәре дӧщаркьрида гәрә щьг’из бе данине, **феле к’омәке** (кьрьн, буйин) гәрә башqә бенә ньвисаре. Мәсәлә: налә-налкьрьн, дькә налә-нал, кьрә налә-нал, дькьрә налә-нал, м(н)әкә налә-нал, накмә налә-нал, бькьмә налә-нал, бькьра налә-нал.

Ћ’әму феле ьж дӧщаркьрьна хәвәра у феле **кьрьн** у **бун** тен п’әйдакьрьн, гәрә мина ньвисаре жоре ньвиси (кьрьн налә-нал) бенә ньвисаре.

Ћ’әму феле баргьрани (wәки бь алик’ариа пешп’ьр’тька у щур’ә-щур’ә хәвәра ћатьнә чекьрьне), чахе чawa мәсдәр тенә хәвтандьне, гәрә пешп’ьр’тьк, хәвәр у феле ардьмие т’әвћәв бенә ньвисаре. Мәсәлә: чахе **вәкьрьна** дери, **р’ахьстьна** льћ’ефе, **ћьлгьртьна** бар, **wәргьртьна** хәвәра, **ћазьркьрьна** нен, **вәхwарьна** аве, **газикьрьна** мера, **чекьрьна** хәвәра, **авакьрьна** мала, **ћинкьрьна** зар’а, **р’ехьстьна** хорта, **ледана** дәфе, **ә’йанкьрьна** пьрса, **дурк’әтьна** мә, незикбуна **wан** у е дьн.

Р’астньвисара феле дöбанги

Феле дöбанги, е дəрбазнəбуйи, к’ижан п’ьр’тька “**ин**”-ва тенə бəр ч’ə’ва чаwа мəсдəр, ньвисареда ь’име wан wəхте бəре бьӀöри дö щур’а дьньвисьн:

Мəсдəр	**ь’име бəре**
фьр’ин	фьр’и
гəр’ин	гəр’и
гьрин	гьри
бəзин	бəзи
р’əвин	р’əви

ньвсиара we wəхте бəреда

а)фьр’ийа	**б)**фьр’йа
гəр’ийа	гəр’йа
гьрийа	гьрйа
бəзийа	бəзйа
р’əвийа	р’əвйа.

Щур’е ньвисара бəр стуна **а)** ьатийə ньвисаре, р’астə, гəрə мина we жи ь’əму феле дöбанги wəхте бəре бьӀöрида бенə ньвсиаре, мəсəлə, **əз гəр’ийам, əw гəр’ийа, əзе бьгəр’ийама, те бьгəр’ийайи, əw дьгəр’ийа** у е дьн.

Р’астньвисара щур’е wə’де бəре у ньӀа

Щур’е wə’де бəре-ньӀа ньвисареда **дö щур’а** дьньвисьн. Мəсəлə:

а)əз ьатьмə	**б)**əз ьатмə
тö ьати	тö ьати
əw ьатийə	əw ьатйə
əм, ьун, əw(ана) ьатьнə	əм, ьун, əw(ана) ьатнə
мьн кьрийə	мьн кьрйə
тə стəндийə	тə стəндйə
мə кьрийə	мə кьрйə

Ньвисара бәр стуна **а)**-да р’астә, гәрә wи щур’әйи жи бьньвисьн.

Хәвәр, ахьрийа к’ижана сәwта дәнганийә “**и**”-ва те готьне, щур’е фела ьәйине гәрә ви щур’әйи бенә ньвисаре: **гöнди**: әw гöндийә,/ **мәри:** әw мәрийә,/ **дәwләти**: әw дәwләтийә,/ **бәләнгази**:әw бәләнгазийә,/ **т’ариqи**: әw шöхöле т’ариqийә у е дьн.

Вәгöьастьнеда фела **бун** (**буйин**) дö щур’а те готьне:

1)щур’әки сәwта “**б**”-ва те готьне. Мәсәлә: **дьбум, дьбуйи, дьбу, дьбьм, дьби, дьбә, бьбьм, бьби, бьбә.**

2)щур’әки жи- сәwта “**в**”-ва те готьне. Мәсәлә: **дьвьм, дьви, дьвә, дьвум, бьвьм, бьви, бьвә**.

Мәсәлә: әз бум, тö буйи, әw бу, әм бун, әw(ана) бун, әз дьбум, тö дьбуйи, әw дьбу, әз дьвьм, тö дьви, әw дьвә, әм, ьун, әw(ана) дьвьн, әзе бьвьм, те бьви, әwе бьвә, әме, ьуне, әwанае бьвьн, wәки тö бьбуйайи, wәки әw бьбуйана.

Дöщур’әньвисара хәвәра

Ван хәвәре жерьн дö щур’а дьньвисьн:

1)Сәбәб, сьбә, ь’әсаб, хәбат, хәбьтин, хәбьтандьн, к’ьтеб, мәк’т’әб, дьбежә, дьбинә у е дьн.

2) Сәвәв, сьвә, ь’әсав, хәват, хәвьтин, хәвьтандьн, к’ьтев, мәк’т’әв, дьвежә, дьвинә у е дьн.

Ньвисара ван хәвәра бәнда 1)-да нә р’астә.

Ньвисара р’аст	**ньвисара нә р’аст**
сьвә, сьве	сьбә, сьбе
сәвәв, сәвәви	сәбәб, сәбәби
ь’әсав, ь’әсавдар	ь’әсаб, ь’әсабдар
мәк’т’әв	мәк’т’әб
к’ьтев, к’ьтевханә	к’ьтеб, к’ьтебханә
щав, щавдар	щаб, щабдар
хәват, хәвьтин	хәбат, хәбьтин

хәвьтандьн	хәбьтандьн
дьвежә, дьвежьм	дьбежә, дьбежьм
дьвә, дьвьн	дьбә, дьбьн
дьвинә, дьвиньн	дьбинә, дьбиньн
ь’әв, ь’әвәк	ь’әб, ь’әбәк
хәвәр, хәвәрдан	хәбәр, хәбәрдан
новә,	нобә
новәдар	нобәдар
Сиавәнд	Сиабәнд

Р’астньвисара пешп’ьр’тьке “дь” у “бь”

Эздикида чәнд фел ьәнә, wәки ь’име wан сәwта “ӧ”-ва те готьн. Вәгӧьастьна феле ьсада пешп’ьр’тьке **дь** у **бь** дәст сәwта “**б**” дьньвисьн, **дӧ**, **бӧ**, мәсәлә, дӧхӧм, бӧхӧм, дӧшӧхӧльм, бӧшӧхӧлӧм, дӧкӧжьм, бӧкӧжьм у е дьн.

Ь’әму щара, чахе вәгӧьастьна феле wa ьса жи феле дьн гәрә пешп’ьр’тьке **дь** у **бь** ьәр т’әне чawa **дӧ**, **бӧ** бенә ньвисаре.

Эздикида чәнд хәвәре ьса ьәнә, к’ижана дӧ щур’а дьньвисьн:

1)дьрӧст	2)дӧрьст
ь’ьнӧр	ь’ӧнӧр
ь’ьбьр	ь’ӧбьр
шьхӧл	шӧхӧл
бььӧр’	бӧьӧр’
ь’ькмәт	ь’ӧкмәт
ь’ькьм	ь’ӧкьм у е дьн.

Р’астньвисара бәрнава у п’әвгърека

Дәст зухәвәрдане бәрнава у п’әвгърека хәвәре пешьнва дьвежьн, а ләма жи ньвисареда wана т’әвьәв дьньвисьн, ле р’астийе лазьмә ьж ьәв щӧда бьньвисьн.

1)Ньвисара бәрнава т’әв ьәв	2)башqә ньвисара бәрнава
дьгәл, льгәл	дь гәл, ль гәл
дьбьн, ьжбьн	дь бьн, ьж бьн
льсәр, ьжсәр	ль сәр, ьж сәр
льнав, ьжнав, дьнав	ль нав, ьж нав, дь нав
льжер, ьжжер	ль жер, ьж жер
льпеш, ьжпеш	ль пеш, ьж пеш
бәрбь	бәр бь
льпаш, ьжпаш	ль паш, ьж паш
льбәр, ьжбәр	ль бәр, ьж бәр.

Ньвисара бәнда 2)-да р’астә.

1)Ньвисара п’әвгьрека т’әв нава:
ьсажи, мьжи гот
әзутӧ, хушкубьра.
2)Ньвисара п’әвгьрека башqә:
ьса жи, мьн жи гот
әз у тӧ, хушк у бьра.
Ньвисара 2)-да р’астә, гәрә ьса жи бьньвисьн.

Хәвәре урьси, к’ижан бь сәwта “**ц**” тенә готьне у к’әтьвнә нав зьмане мә, гәрә ньвисареда дәwса “**ц**” бьньвисьн “**с**”- сосиализм, стансиа, сирк, просес, сентнер, провокасиа у wәки дьн.

Ньвисара **сотсиализм, стантсиа, тсирк, протсес, провокатсиа** нә р’астә.

EZDIKI.COM

БЬҺАР

Щәмале Усьв
(1956)

Бык’ән, бык’ән, лawe мьн

Бык’ән, бык’ән, лawe мьн,
К’әне тә чьqас хwәшә,
Бьра бьн wи к’әне тә
Дьне-а’ләм бьмәшә.
Бәнгзе тәйи әшq у ша
Дьниа ль мьн р’онкьрийә.

Әв бәшәра тәйә хwәш,
Ҳ’ыш у сәwда мьн бьрийә,
Бык’ән, бык’ән, лawe мьн,
Ьса әшq, ша бык’әнә,
Wәки дьнйа мәйә мәзьн
Т’әмам тәр’а әшqлувә.

Хәвәре чәтьн:

1.Бьмәшә- пешда ҳәр’ә
2.Бәнгьз- к’еф
3.Бәшәр- к’еф , мәрьв
4.Сәwда- аqьл
5.Әшqлу- ша

Пьрс у пешданин:

1.Шайир чь дьвежә лawe хwә?
2.Шьере әзбәр ьинвьн у бежьн.

Щәмале Усьв

БӘРФ

Бәрфа сьпи
Qәрqаш-qәрqаш,
Нәрмьк, ьеди,
Жорда ьат хар.
Ә’рд у хwәли,
Дәшт у зьнар,
Ч’ийа у бани
Т’әв бун сьпи.
Әз ьедика,
Әз әшq у ша
Ьж we бәрфе
Дькьм пьрса:
-Чьр’а ьса
К’aw-к’öбари,
Чахе жорда
Нәрм дьбари,
Кölие тә
Ьса п’ьр’ьн,
Нот’ла дöр’ьн?
Бәрфе ша-ша
Щава мьн да:
-Кölие мьнә
Щур’ә-щур’ә
Хwәш бьһаре
Дьвьн кölилк,
Гöл у сосьн
У ьешнайи.

Хәвәре чәтьн:

1.**Qәрqаш-** сьпи

2.Кӧли- кӧлие бәрфе
3.Дӧр’- кәврe qимәтли, wәки бә’ре дәрдьхьн
4.Гӧл у сосьн- кӧлилкьн
5.Ьешнайи- шинкайи

Пьрс у пешданин:

1.Шайир ьатна бәрфе чawa тинә бәр ч’ә’ва?
2.Бәрфе чь кьр?
3.Шайир ьж бәрфе чь пьрси?
4.Бәрфе щава xwә чь да?
5.Шьере ьиньвьн у әзбәр бежьн

ЭЗДИ ЩЬМЬӦРЙӘТА ӘРМӘНИСТАНЕДА
(сала 1989-а)

ШӘЬӘР	ЬӘЖМАРА ЭЗДИА
1.Р’әwан	7086
2.Абовйан	465
3.Алаверди	9
4.Әрзни	143
5.Бйурег’аван	55
6.Әштәрәк	83
7.Арарат	54
8.Әрт’ик	64
9.Арташат	262
10.Горис	-
11.Дилищан	186
12.Эщмиазин	1007
13.Ищеван	1
14.Гӧмьри	325

15.Камо	1
16.Ваназор	33
17.Армавир	928
18.Ћраздан	122
19.Қап’ан	-
20.Чаренсаван	151
21.Щермук	1
22.Севан	155
23.Спитак	32
24.Степ’анаван	168

НӘЋ’И

1.Абовйан	1840
2.Вайк’	2
3. Аахурйан	237

4.Амасиа	-
5.Ани	285
6.Әштәрәк	2169
7.Ахбаран	72
8.Арагас	4036
9.Арарат	2142
10.Әрт’ик	99
11.Арташат	2651
12.Гугарк’	38
13.Ег’егназор	17
14.Эцмиазин	7303
15.Тә’лин	4193
16.Т’уманйан	83
17.Ищеван	37
18.Ташир	567
19.Камо	41
20.Красноселск	140
21.Армавир	9952
22.Ҳраздан	414
23.Қап’ан	4
24.Ашоск’	3
25.Масис	3231
26.Мартуни	18
27.Мег’ри	2
28.Наири	2388
29.Нойемберйан	11
30.Тавуш	10
31.Севан	269
32.Сисиан	12
33.Спитак	4
34.Степ’анаван	43
35.Варденис	339

Әм лазьм һ’әсавдькьн, wан qәза у нәһ’ие Әрмәнистане р’абәркьн, к’идәре гönд һәнә, wәки эздие теда дьминьн.

НӘҺ’ИА АРМАВИРЕ- Айгешат, Аразап’, Аргаванд, Аревик, Армавир, Бамбакашат, Берк’ашат, Геташен, Ерасхаьун, Зарт’онк’, Лукашин, Ханщйан, Һайкаван, Зержински, Маргара, Майисйан, Мргашат, Налбандйан, Нор Амасиа, Нор Армавир, Нор Кесариа, Шенававн, Щанфида, Щрашен, Советакан, Варданашен, Танзут, П’шатаван, Нораван, Норапат, Һоктемер (Сардарапат), Арташар, Ег’егнут, Арак’с, Месамор, Мелиоратор.

НӘҺ’ИА ЭЩМИАЗИНЕ- Аршалуйс, Ферик, Сиасан, Муг’ан (Һовташен), Саг’кунк’, Дог’с, Амберд, Лер’намерз, Аг’авнатун, Айгешат, Дашт, Хатунәрq, Гай, Тароник, Лер’нуг’и, Месамор, Щрар’ат, Арак’с, Эщмиазин кайаран, Акналич’, Ат’арбекйан, Шенк’ер, Зварт’нос, Баг’рамйан, П’әрәк’әр, Шаьумйан, Сәмәqәр, Аревашат, Совхоза 4-а, Лусагйуг’.

НӘҺ’ИА АРТАШАТЕ- Мхчйан, Айгестан, Димитров, Щрашен, Дидак, Аревашат, Ланщар’ат, Барзрашен, Геташен, Каначут, Арташат, К’аг’срашен, Айгезард, Айгепар, Ншаван, Саг’кашен, Двин, Верин Двин, Востан, Азатаван, Бурастан, Далар, Мргаван, Баг’рамйан, Масис, Бамбакаван.

НӘҺ’ИА БАГ’РАМЙАНЕ- Һушакерт, Наири совхоз, Арак’с, Даларик, К’аракерт, Баг’чәләр, Талворик, Ког’баван, Артамет, Аревашат.

НӘҺ’ИА МАСИСЕ- Аргаванд, Гег’анист, Гетап’, Азаташен, Арбат’, Г’укасаван, Норабас (Енгищә), Ширакаван, Һовташен, Р’анчпар, Масис аван, Т’азагйуг’, Нор Харберд, Мармарашен, Сарванләр (Сис), Норамарг.

НӘҺ’ИА ӘШТӘРӘКЕ- Сасуник, Шамирам, Оһанаван, Карби, Уши,

Ошакан, Воскеһат, Кош, Аван, Аг’зк’, П’арпи.

НӘҺ’ИА АБОВЙАНЕ- Элар, Әрзни, Гйамрез, Зовк’, Зораг’бйур, Майаковски, Балаһовит, Нур’нус, Т’азагйуг’, Котайк’, Севаберд, Щрвеж, Ар’инщ, Птг’ни, Акунк’, Гетамещ, Бйурег’аван,

НӘҺ’ИА ТӘ’ЛИНЕ- Һ’әко, Гәлт’о, Сорик, Т’ьльк, Бәр’ож, Аван, Арагас, Артени, Тә’лиш, Дийан, Һасашен.

НӘҺ’ИА НАИРИЕ- Пр’ошйан, Зовуни (Ә’мо), К’анак’ер’аван, Мргашен, Нор Гег’и, К’арашамб, Т’г’ит’, Зораван, Банаван.

НӘҺ’ИА ВЕДИЕ- Веди, Т’аперакан, Нор Кйанк’, Аралар, Т’аг’луб, Чиман, Ванашен, Һ’әwшәр, Арарат, Гор’аван, Суренаван, Ерасхаван.

НӘҺ’ИА АРАГАСЕ- Р’ьйа Т’әзә, Әләгәз, Шенкани, Дерьк, Орт’әч’ьйа, Сип’ан, Авшен, Сәнгәр’, Ә’мре Т’әзә, Щамушван, Мирәк.

ШӘҺӘРЕ ГӨМЬРИЕ- ле ьса жи нәһ’ийа Амасиайе, нәһ’иа Тавуше (Калининойа бәре), шәһәре Степ’анаване, шәһәре Ваназоре у е дьн.

Чawa ьж сальхе жорготи те к’ьвше, эзди дьһа зә’ф шәһәре Р’әwane, нәһ’ие Абовйане, Арташате, Эщмиазине, Армавире, Әштәрәке, Арагсотне Масисе, Наирие, Тә’лине у ль щие дьн дьминьн.

Пьрс у пешданин:

1.Сала 1989-а чьqа эзди Әрмәнистанеда дьман?

2.We сале к’ижан нәһ’иеда эзди зә’ф дьман?

3.We сале к’ижан шәһәрида эзди зә’ф дьман?

4.К’ижан нәһ’ие у к’ижан шәһәрида we сале эзди нәдьман?

5.Дәрсе һинвьн , гьликьн у һәжмара бира xwәда xwәйкьн

EZDIKI.COM

ХАЧАТУР АБОВЙАН
(1809-4848)

ЭЗДИ
(П’арәк. Бь ьнә көрткьрьна)

…әм гöьдариа хwә бьдьнә сәр щьмә’тәкә ч’ук, пешдаьатьн, хwәшьвети у, хазма, ь’але айина дин, дььа батьнийә, дььа хәрив у мәхсусә, нә кö йа щьмә’тәкә дьн- т’әмамийа дьниаеда. Әw… эздинә.

… бь хöртие, щöлә’те, ь’әлалие, ит’баре, дьлт’әмьзийе, мевань’ьзийе у бь ь’әму щур’е хәте ь’әлал, гәлә у гәләки дььа бьльндьн… Әwana бь майина хәwәйә ь’этани нььа у бь хьлазбуна бawәрие мьнәтдаре ььма we мераниа хwәйә сьредәрьн. Wәки бь ьәжмара хwә кемжьмарьн у wa бәлабәлайи дьжин, алие гәлә щьмә’те бәйани, сәwдасәрда ь’әсаркьри, ь’ьзнәкьри у зеранди, чawa т’ьрк, фарьс, т’әтәр, ә’рәб, у ь’әта- к’öрд, чәтьн щьмә’тәке бькарбуйа дәwр у зәмана бьма, бей we к’ьрйамәте. Ьж мьләте щинаре хwә т’әв кәси әwqаси незик ниньн, ьса т’әвайи ә’мәлнакьн, чawa әрмәниа, к’ижана әw навдькьн бьра.

Ле тыштәк, wәки дььа бәрбьч’ә’вә у ә’щевә, әwә, wәки wана р’аст

у бәсте орт'а wилайәт'е Кесариайе у Аданаейә т'ьркайә ве гаведа, нәһ'ие Зәйт'уне у Марашеда, һ'әтани дак'ётана Р'әшид п'аша, wәкә 10 сала пешда, миртиа сәрбәст т'әшкилкьрьбун у бенавбьр'и бәр щинаре хwә у е кӧ эриши сәр wан дькьрьн, бәр хwә дьдан. Ле әwи п'ашайи… йа дьһа cawк'ешие у зальмтие ани сәрә эздийа, чьмки хенщи wи һ'әмушки беисафи ьж ван дә'w дькьрьн, wәки әw бawәриа хwә инк'аркьн.

Эздиа бәр т'әмамиа щер'ьбандьн у һ'ьщумкьрьне тьмак'аре хwә щӧлә'т бәр хwә дьдан, бона айина кал-бава т'омәри дьһатнә qьр'е, һәр т'әне чәнд кәсе бьздонәк изьн дан wана бькьнә мәһ'мәди, ле е дьн, е кӧ ньла ье зенди мабун, дӧп'а щигӧһези п'ара Әрмәнистанейә урьси бун у вьра ьж һ'әму дәрәща р'әһ'әт у ә'дьли ләзәте азайа к'амьл дьвиньн.

Хәвәре чәтьн:

1.Хwәшьвети- щур'е хwә
2.Батьни- сӧр', һӧндӧр'
3.Кемжьмар- ньндьк
4.К'ьрйамәт- мә'рифәт
5.Әмәлнәкьрьн- шӧхӧлнәкьрьн
6.Инк'аркьрьн- биркьрьн, дайина бьн п'е хwә
7.Бәр хwә дан- т'авкьрьн, шәр'к'ари кьрьн
8.Тьмак'ар- е/йа кӧ тьма дьһелә, дьхапинә
9.Бьздонәк- тьрсонәк

Пьрс у пешданин:

1.Ве п'ара ә'франдьна Х. Абовйан бьхуньн у гьликьн
2.Дәрһәqа эздиада Х. Абовйан чь гьлидькә?
3. Эздийа к'ижан нәһ'иеда миртиа сәрбәст т'әшкикьрьбу?
4.Эздийа мьqабьли дьжмьне хwә чь дькьр?
5.Эзди дӧп'а щигӧһези к'идәребун?

ШӘР’Е ЕРАСХЕ
(К’ьлама щьмә’те)

Ч’әме Әрәз тейә ләмә-ләмә,
Эварда сәр кавла гӧнде Ерасхеда гьртийә щәрда ә’щәмә,
Ә’р’афе мәйдане хун дьк’ышә wәкә ч’әмә.

Ә’зизе Ә’мәр- баве Сәһ’ид, ьж Р’әwане,
Дькә гази: “Гәли бьра, иро р’авнә мәйдане,
Әм гәрә сәре хwә дайньн бона р’ьһ’ина Әрмәнистане”.

Ч’әме Әрәз we дьк’ышә хӧлә-хӧлә,
Севдине Ә’ли дькә гази: “Ә’зиз, баве мьн кьрьви, бьдә сәр хwә хорте эздиа, чәнд qәбилә,
Пышти Хwәде, нәфәре эздиа әме гӧнде Ерасхе дәсте дьжмьн дәрхьн ьесир дилә”.

Ч’әме Әрәз we дьк’ышә- доре гәзә,
Гӧнде доре т’әмам гьртийә бах у р’әзә,
Ә’зизе Ә’мәр дькә гази : “Гәли эздиа, иро ә’щәм ьлдьн ь’әйфа кәвн у т’әзә”.

Ве бьһаре гӧнде Ерасхе гьртийә чәнгә,
Ә’зизе Ә’мәр Омәр, Ә’ло, Сәһ’ид, Гар’ник дайә дәнгә:
-Баве мьнвьн, чевьн, че бьхәвтьн, иро эздиа, әрмәниа дәрхьн дәре тәнгә.

Сьвәбу, бәре сьве ль мә чалбу,
Дәнге ч’әк-сильһ’е эздиа, әрмәниа һәвдӧ лалбу,
Щәрда ә’щәма ә’р’афе мәдане беп’әргалбу.

Хәвәре чәтьн:

1.Лəмə-лəмə- к’ьшандьна ч’ем, ава ч’ем
2.Щəрд- к’ома дьжмьна, wәки хьравие дькә
3.Ə’р’афе мəйдане- дәшта шер’
4.Р’ьһ’ин- бона, сәва
5.Хӧлəхӧл- дәнге ава дьк’ьшә
6.Qəбил- к’ом, бәрәк
7.Һесир- гьрти, дил
8.Гəз- наве шинкаейә
9.Р’əз - mewa, феки
10.Чəнг- мьж, думан
11.Чалбу- р’әнгр’әнгибу, зәлалбу
12.Беп’әрглабу- т’әвһәвбу, шәрпәзәбу

Пьрс у пешданин:

1.Тек’ста к’ьламе әзбәр һинвьн у бежьн
2.Дәрһәqа шәр’е к’ижан зәманида те стьране?
3.Ерасх к’идәрейә?
4.Ә’зизе Ә’мәр ви шәр’ида чь дькьр?
5.Бь хәвәре чәтьн щӧмла т’әшкилкьн

К’ЬТЕВЕ ЭЗДИАЙӘ ПИРОЗ

Ҳ’әта хьлазиа сәдсалиа дәрбазбуйи фькьрәке ҳ’өкөмдькьр, ангори к’ижане, бағәриа эздиа сәр ҳ’име ҳәр т’әгне гьли-готьне зарбу, wәки т’ө т’әмәсукәкә эздиайә айина динә ньвисар т’ьнә. Ле ә’рф-ә’дәте зар жи (дөа’, qәwл у е дьн) дәст бағәриа эздиайә дәригьрти, бағәрбькә бона гьшта дурбун, нав we ҳәжмареда- ьса жи- лек’олинвана. Сальх-сульхе ве гавейә ө’лми жи сәр ҳ’име гьли-готьне р’әхва, щарна- нә р’астьн.

Ле щарна, хазма, биранине р’ewийада, дәрҳәqa к’ьтеве эздиайә пирозда ә’шьратие сәр’а-бәр’а тенә кьрьне, к’ижан зьйарәта эздиа- Лалышеда, тенә xwәйкьрьне.

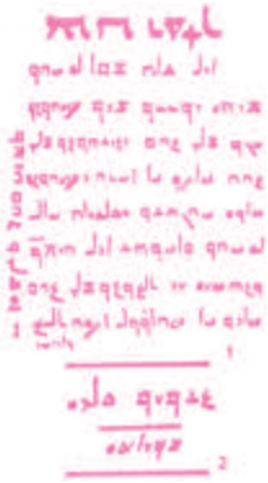

Тек’ста эздиайә айина динә пешьн сала 1891-е С. А. Ег’иазарйане ө’льмдаре әрмәни нәшьркьрийә (әwи дәрҳәqa тек’стеда к’әсә ьж т’ьреqa эздийа бьҳистийә). Әw нәшьркьрьна се шахе дөа’айе эздиайә ҳ’имлийә. Паше әw, хут wи щур’әйи, Ҳуго Мокаше р’оҳлатзане мащар щарәкә дьнә нәшьркьрьн.

Дәстпебуна сәдсалиа 20-и Анастас Марийе ө’льмдар у к’әшише ә’рәбе кат’олик анщах карьбу мәсәле ҳәрдө к’ьтеве эздиайә пирозә бәргьрти дәстхә. Бь шьровәкьрьна wан, әwи сала 1911-а нәшьркьрьн. Бь ве избатие әwи ҳәбуна ҳәрдө к’ьтеве эздиайә пироз eqинкьр. Сафибу, wәки к’ьтеве Лалышейә эздикийә сөр’и бь хәвтандьна 33 ҳ’әрфа ҳатнә ньвисаре.

Ван т’әмәсука, wәки ҳ’име бағәриа эздиа т’омәридькьн, бал р’оҳлатзана ҳ’әwаск’ариа мәзьн пешда анин. Ҳьма бь wан жи шахе wан мәсәлайә ә’слийә т’әзә ә’йанбун. Әw бь зьмане алмани, ингьлиси, әрмәни, урьси у е дьн ҳатнә нәшьркьрьне.

Нәшьркьрьна Мак’симилиан Битнере р’оьлатзане ьж Австриайе қимәте ӧ’лмийи бьльнд р’абәрдькә, к’ижане сала 1913-а шәһәре Виеннаеда р’онкайи дит.

К’ьтеве эздиайә пироз гәләки дьзива, нав қӧт’ийе мәхсус, Лалышеда тенә xwәйкьрьне. Изна эздие садә, хазма мәрьве ьж дине дьн, т’ьнә wана бьвиньн. Һәр т’әне бь ә’йната Анастас Мари мәсәле wанә бәргьрти дәрк’әтьнә мәйдане.

Әw к’ьтев ньвисара ә’сасе бawәриа эздиайә һ’имлийә көртьн. Ьж к’ьтеве пироз йа ә’wьл те навкьрьне”Мәсһ’әфа р’әш”. Әw дәрһәqа Мәләки Тawьсдайә, гьлие wийи пирозә бәрбь щьмә’та xwә. Әw т’әмие дьдә ьж р’ьйа р’аст нәхальфьн у тьмайе фькьре айина дине хәлqе нәкьн. Әw хере у нав-дәнг соз дьдә мәрьве аqьл, бь щәза гәфа мәрьве нә аqьл дьхӧә.

К’ьтева дӧда те навкьрьне “К’ьтева щәлwа”. Нав we һ’имли дәрһәqа чекьрьна дьниайе у пешдаһатьна щьмә’та бьжарти- эздиада, те гьликьрьне.

Бь щур’е башqә-башqә те шьровәкьрьне, к’а әw к’ьтев к’и ньвисинә, ле бь һ’әсавһьлдана ьһнә сальх-сульха, мәрьв дькарә eqин бежә, wәки Шех Ади у Шихьсьн ньвисинә.

Т’әрщма wан тек’стайә бь зьмане әрмәни Гар’ник Асатрйан у Аршак П’оладйане ӧ’льмдаре әрмәни кьрьнә.

Хәвәре чәтьн:

1.Пироз- т’әмьз, е/йа айина дин
2.Т’әмәсук- к’аг’әз
3.Лек’олинван- е/йа кӧ пе мьжулдьвә
4.Нәшьркьрьн- чапкьрьн
5.Шах- щур’ә, мәсәлә
6.К’әшиш- qӧльхчие хачп’арезиейи айина дин
7.Кат’олик- шахәки хачп’арезиейә
8.Еqинкьр- избаткьр
9.Сӧр’- дьзива, нә ә’йан
10.Ә’сли- е/йа р’аст, е/йа ә’йни
11.Р’абәрдькә- дьдә к’ьвше

12.Садә- нә маqул, нә чәтьн
13.Ә’сас- ь’им
14.Көрт- кьн
15.Нәхальфьн- шашнәвьн
16.Еqин- избати, бешаши

Пьрс у пешданин:

1.Фькьрдаре дәрәкә дәрьәqа айина дине эздийада чь дьфькьрин?
2.Лалыш сәва эздийа чийә?
3.Тек’сте эздиайә айина динә пешьн к’и у к’әнге нәшьркьрьнә?
4.Ьуго Мокаш у Анастас Мари к’ибун у чь кьрьн?
5.К’ьтеве эздиайә пироз бь чь ь’әрфа у чәнд ь’әрфа ьатнә ньвисаре?
6.К’ьтеве эздиайә пироз бь чь зьмани ьатнә т’әрщмәкьрьне?
7.Нәшьркьрьна Мак’симилиан Битнер к’әнге у к’идәре р’онкайи дит?
8.К’ьтеве эздиайә пироз к’идәре у нав чь тенә xwәйкьрьне?
9.Наве к’ьтеве эздиайә пироз чьнә?
10.Чәнд к’ьтеве эздиайә пироз ьәнә?
11.”К’ьтева щәlwa” дәрьәqа чьдайә?
12.”Мәсь’әфа р’әш” дәрьәqа чьдайә?
13.Ьәрдö к’ьтеве эздиайә пироз к’и ньвисинә?
14.Бь зьмане әрмәни ьәрдö к’ьтеве эздиайә пироз к’и т’әрщмәкьрьнә?
15.Дәрсе бьхуньн у гьликьн
16.Бь хәвәре дәрсейә чәтьн щömла т’әшкилкьн

ЗЬМАН

ХӘВӘР У ЛЕК’ОЛИНКЬРЬНА ЩУР’Е ХӘВӘРА

Дьвежнә ӧ’лме лек’олинкьрьна щур’е хәвәра **щур’әзанәбун. Щур’әзанәбун** гӧьастьна хәвәра шьровәдькә, тинә бәр ч’э’ва, чawa щур’ә-щур’ә хәвәр чь тәьәри тенә гӧьастьне, чawa әw хәвәрданеда тенә хәвьтандьне, хьлазийа хәвәра чawанә у бь алик’ариийа чь зьменда тенә э’франдьне.

Щур’әзанин тәьәре **нава, фела, щинава, хәйсәтнава, жьмара** шьровәдькә, к’а чь щур’әйи **бәрнав, фелниш у п’әвгьрек** п’әйдабунә у чawa тенә хәвьтандьне.

Хәвәре бь фькра р’астәр’аст

Wан хәвәрар’а дьвежьн бь фькра р’астә р’аст, к’ижан ьәр т’әне фькьрәке, мә’нәке дьдьнә к’ьвше. Мәсәлә: хани, ситьл, сел, кәвьр, бер, дост, п’ост, ч’әк, т’ьвьнг, гӧл, льнг, ч’ийа, гәли, мерг, пәз, ми, бьзьн, ь’әсп, кавьр’, гиск, бәрх у гәләке дьн.

Хәвәре йәкнав

Wан хәвәрар’а дьвежьн хәвәре йәкнав, к’ижан мина ьәв тенә готьне, мина ьәв тенә ньвисаре, ле фькьр у мә’на wан нә мина ьәвьн. Хәвәре ьса хәвәрнә’мада бь алик’арийа р’әqәма, ьәжмара пәй ьәв дьньвисьн, мәсәлә:

А.**бәр 1:** Әw ль **бәр** мьн сәкьнийә. Әw ль бәр диwер р’уныштийә.

Б.**бәр 2: Бәр**е хwә вьрдакә (йане- сьфәте хwә вьрдакә).

В.**бәр 3: Бәр**е льь’ефе qәлышийә.

Г.**бәр 4:** Льь’ефа **бәр** (йани- льь’ефа фьрә, нә кембәр).

Г’.**бәр 5: бәр**е даре (йани- фекийе ль сәр даре гььишти).

Д.**бәр 6: бәр**а мә пенщ малбун.

Хәвәре йәкмә’нә

Wан хәвәрар’а дьвежьн <u>хәвәре йәкмә’нә</u>, к’ижан фькра wан, мә’на wан мина ьәвә, йан жи- незики ьәвә. Мәсәлә: wәлат-wәт’ән, щи-wар, ч’әк-сильь’ә, qәдьр-qимәт, к’әск-ьешин, бьһа-ьежа, кәч’-qиз, готьн-хәвәрдан, р’амусан-пач’кьрьн, хәмьландьн-ньтьрандьн, хөрәк-хөарьн.

Сьпартьн: Ьж ван хәвәре йәкмә’нә, е жоре ньвиси, чәнд щөмла т’әшкилкьн.

Хәвәре п’ьр’мә’нә

Wан хәвәрар’а дьвежьн <u>хәвәре п’ьр’мә’нә</u>, к’ижан мә’на wан п’ьр’ә. Фькра wан зә’фә. Хәвәре ьса wан тьшта нишандькьн, к’ижан бь щур’әки, бь р’әнгәки мина ьәвьн. Фькьр у мә’на хәвәре ви щур’әйи щөмледа, п’әвгьредана хәвәрада те фә’мкьрьне. Мәсәлә, **т’оп:**

А. Т’опа листьке, т’оп листьн,

Б. Т’оп агьркьрьн.

В. Т’опе бәр гөнд,/ пәз ль п’ала т’опе дьч’ерә

Г. Т’опа сева, т’опа кәвьра, кәвьр т’опкьрьн.

Хәвәра **щот** жи мина хәвәра **т’оп** п’ьр’мә’нәйә, п’ьр’мә’на we щөмледа п’әвгьредана хәвәреда те вәкьрьне.

Мәсәлә:

А. Щот: щотә чарьх, щотә га,

Б. Ә’рд щоткьрьн, щот ажотьн,

В. Бь щот жьмартьн, щот бь щот жьмартьн.

Сьпартьн: Ьж хәвәрнә’ме хәвәре п’ьр’мә’нә дәрхьн, нишан бькьн, к’а әw чawa тенә хәвьтандьне у чь мә’не дьдьнә к’ьвше.

Хәвәре мә’нәгӧьез

Эздикида гәлә щара фькра хәвәра, мә’на хәвәра те гӧьастьне, гӧьастьна фькра wан щӧмлада, гьредана хәвәрада те сафикьрьне, Мәсәлә, әм ьылдьн хәвәра **ь’ышк**:

Шьрит **ь’ышк** гьредан. Дар **ь’ышк**бунә. Даре шьл нашәwтьн, даре **ь’ышк** р’ынд дышәwтьн. Нане **ь’ышк** (йане-нане зьӈабуйи) ьурбькә нав qетьх, бьхӧә.

Ль вьра фькьра хәвәра **ь’ышк** ьатийә гӧьастьне, ве гӧьастьнер’а дьвежьн **фькьргӧьеза хәвәра**, йан жи- **мә’нәгӧьеза хәвәра**.

Мәсәлә:

Кәр’: Мәрьве **кәр’**. Дьнийа **кәр’** у лал.

Зер’ин: Гӧстила **зер’ин**. Дәсте **зер’ин**.

Дышәwьтә: Дар **дышәwьтә**. Дьл **дышәwьтә.**

Пола: Шуре **пола** (йане- шуре ьж пола). Мере щан **пола** (йане- мере мина пола мәь’кәм).

Сьпартьн:

Мәсәле жерьнда бьдьнә к’ьвше, к’а к’идәре хәвәр бь фькьра р’астә-р’аст ьатьнә хәвьтандьне, ль к’идәре жи- бь мә’нәгӧьез.

Дар ь’ышкбуйә. Шьрит ь’ышк гьреданә.

Шагьрта бәре xwә да мәк’т’әве. Мә исал бәре даре сева харьн.

Агьр лода гиье к’әт, у гышк шәwьти. Qәзийа гьран ьәвале мьн qәwьми, у дьле мьн бона wи п’ьр’ шәwьти.

Бәрх голеда хәньqи. Хорте ә’wарә дәйнада хәньqибу.

Нььа дәwса щот трактор xwәлие шовдькә. Мьн xwәр’а щотә сол к’ьр’ин.

Кәвьре ьавине-баве кадине. Таме Р’әwане гышк кәвьринә.

Шенайа гӧнда бәрайа р’ьйар’а те хане. Гӧнде мә бәрп’ала ч’ийейә.

Хәвәре бь фькра мьqабьли ьәв

Wан хәвәрар'а дьвежьн хәвәре бь фькра мьqабьли ьәв, к'ижан фькьр у мә'ние wан мьqабьли ьәвьн, мәсәлә:

Ч'әп-р'аст
Бьльнд-ньмьз
Р'әш-сьпи
Фьрә-тәнг
Кьн-дьреж
Сьвә-эвар
Гәрм-сар
Р'ож-шәв
Сьвьк-гьран
Незик-дур
Баш-хьрав
Тә'л-ширьн
Жир-т'әмбәл
Гьри-к'ән у е дьн.

Сьпартьн:

Дәфт'әра хwәда чәнд хәвәре бь фькьра мьqабьли ьәв бьньвисьн.

Мәсәлә:

Баш-хьрав
Ә'длайи-шәр'.

Ван готне жерьн дәфт'әра хwәда бьньвисьн, нишанкьн, к'а к'ижан хәвәр е фькра wан мьqабьли ьәвьн:

Хwәнди занә у бьлйанә, нәхwәнди- нәзан у корә.
Е т'ер- ьаш е бьрчи т'ьнә.
Зу ьәр'ә, ьеди wәрә.
Әwи ситьла вала т'ьжи ав кьр.
Wарге мә тәнгбу, мә фьрәкьр.
Баре гьран дайнә, е сьвьк ьылдә.
Мәк'т'әведа ч'ук у мәзьн ьиндьвьн.

Пърсе т’әсәликърьне у сьпартьне:

1.Хәвәре п’ьр’мә’нә ьж хәвәре йәкмә’нә бь чь тенә щӧдакърьне?

2.Чәнд хәвәре бь фькра мә’нгәгӧьез бежьн.

3.Чәнд хәвәре бь фькра мьqабьли ьәв бежьн.

4.Чәнд мәсәла, е йәкмә’нә, бежьн.

5.Бежьн: чьнә хәвәре **п’ьр’мә’нә, йәкнав, йәкмә’нә**, хәвәре бь фькра **мә’нәгӧьез** у хәвәре фькра **мьqабьли ьәв**?

СӘРӘЩӘМ

ПАЙИЗ

Хwәде к’ийә 3
Былбыл (бь көрткьрьна, Һанс К’ристиан Андерсен) 4
Аqьлбәнде шәһәре Нукиме (Авет’ик’ Исаһакйан) 10
Лалыш у Шәнгал (Бәшьре Лалыше) 15
Р’астә, әм эздинә (к’ълама щьмә’те) 17

ЗЬМАН

Щӧмлә у п’аре щӧмле 18
Щур’е щӧмла у мә’на готьне 19
Щӧмле гьликьрьне 19
Щӧмле пьрскьрьне 20
Фелготи 20
Әндаме щӧмлейә шьровәкьрьне 21
Сәwтзанәбун 22
Әндаме хәвәрдане 22
Дәрһәqа сәwтада 23
Сәwте дәнгани 23
Сәwте дәнганийә р’еза пешьн 23
Сәwте дәнганийә р’еза пашьн ... 24
Сәwта дәнганийә р’еза навин 24
Сәwта Й 24
Сәwте бедәнгани 24
К’оме сәwет бедәнгани 26
Сәwте зәльqоки 26
Сәwте qәлиштоки..... 27
Сәwте зәлqокийә нивдәнгани 27
Сәwте лева 28
Сәwте дьрана 28
Сәwте пешдьрана 29
Сәwте лева у дьрана 29
Сәwте пешзьман 29
Сәwте сәр нивәка зьмен 29
Сәwте пешзьманә бь ч’ьнгин 30
Сәwте пешзьманә нәрм 30
Сәwте хьдикие 30
Сәwте ьукьрьнейә нав гәwрие 31
Банг у дәрбданин 31
Хәвәре йәкбанги у п’ьр’банги ... 31
Банге сәргьрти 33
Дәрбдайин 34
Wәк’ьландьн 35
Хәвәрнә’мә 37
Һ’әрф у ә’лифбә 37
Һ’әрфе гьр 38

ЗЬВЬСТАН

Брати (Ордихане Ләзги) 40
Дьле дайика (Ордихане Ләзги) ...42
Дәйндарьм (Ордихане Ләзги) 43
Мәсәле щьмә’те 45
Qәwле мәһа 46
Qәwле чаршәма сор 53
Лурин 55
Ьстер’ 56
Мәк’т’әве бона эздийайә пешьн Әрмәнистанеда 57
Һ’ькйат дәрһәqа балч’емкеда (Сьмойе Шәмо) 60
Ч’ьвик у р’әшелә (Сьмойе Шәмо) 64
Р’уви р’увитйа дькә (Сьмойе Шәмо) 66

ЗЬМАН

Р’астньвисар 67

Р’астньвисара хәвәра щур’е ь’ал-
ада 67
Р’астньвисара хәвәра ь’але т’ә-
вайида 68
Р’астньвисара хәвәра ь’але
ьәвр’ада 68
Р’астньвисара хәвәра ь’але
щиwарда 68
Р’астньвисара хәвәра, ахьрийа
к’ижана сәwте дәнганива тенә
готьне 69
Р’астньвисара хәвәра, к’ижанада
сәwта “ъ” ьәйә 71
Р’астньвисара хәвәре
дöщаркьри 72
Р’астньвисара жьмара 73
Р’астньвисара фела 74
Р’астньвисара феле баргьрани....75
Р’астньвисара феле дöбанги 76
Р’астньвисара щур’е wә’де бәре у
нььа 76
Дöщәр’әньвисара хәвәра 77
Р’астньвисара пешп’ьр’тьке “дь” у
“бь” 78
Р’астньвисара бәрнава у
п’әвгьрека 78

БЬҺАР

Бьк’ән, бьк’ән, лаwе мьн (Щәмале
Усьв) 80
Бәрф (Щәмале Усьв) 81
Эзди Щьмьöрйәта Әрмәнистанеда
(сала 1989-а) 82
Эзди (Хачатур Абовйан) 87
Шәр’е Ерасхе (к’ьлама
щьмә’те) 89
К’ьтеве эздиайә пироз 91

ЗЬМАН

Хәвәр у лек’олинкьрьна щур’е
хәвәра 94
Хәвәре бь фькра р’астәр’аст 94
Хәвәре йәкнав 94
Хәвәре йәкмә’нә 95
Хәвәре п’ьр’мә’нә 95
Хәвәре мә’нәгöьез 96
Хәвәре бь фькра мьqабьли ьәв ...97

EZDIKI.COM